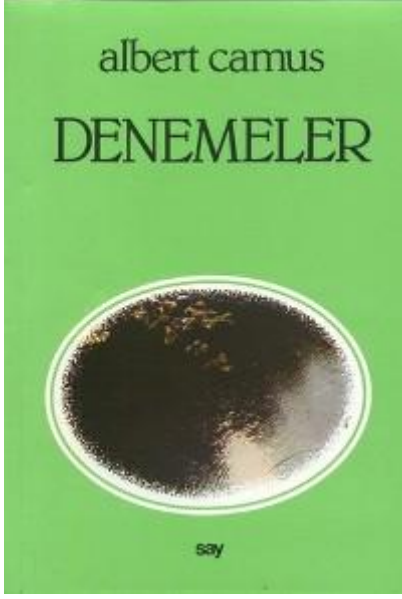


# DENEMELER

VE BİR ALMAN DOSTA MEKTUPLAR

ALBERT CAMUS



**Yayımlayan: Say Yayınları**

**Türkçesi: Sabahattin Eyuboğlu - Vedat Günyol**

**Kapak: Derman Över / Baskı - Cilt: Engin Ofset**

**Kapak Resmi: Gültekin Çizgen**

**Onbirinci Basım: 1998**

**Genel Dağıtım: SAY DAĞITIM LTD. ŞTİ.**

**Ankara Caddesi No: 54 Sirkeci - İstanbul**

**Tel: (0212) 512 21 58 - 528 17 54 Fax: 512 50 80**

**ALBERT CAMUS**

**Denemeler**

**ve**

**Bir Alman Dosta**

**Mektuplar**

**Çevirenler: Sabahattin EYUBOĞLU Vedat GÜNYOL**

**Say**

**Birinci Baskı : 1960**

**İkinci Baskı : 1962**

**Üçüncü Baskı : 1965**

**Dördüncü Baskı : 1982**

**Beşinci Baskı : 1983**

**Altıncı Baskı : 1989**

**Yedinci Baskı : 1991**

**Sekizinci Baskı : 1994**

**ISBN 975-468-006-X**

## **İÇİNDEKİLER**

Camus'nün Yaşamı ve Yapıtları : 5  
İlle de Yaşama (R - M. Alberes) : 8

## **DENEMELER**

İsveç Söylevi : 12  
Bilmece : 15  
Helena'nın Sürgünlüğü : 25  
Prometheus Cehennemde : 32  
Badem Ağaçları : 38  
Özgürlük Tanığı : 42  
Kötümserlik, İyimserlik : 52  
Korku Çağı : 57  
Dünyayı Elde Etme : 60  
Bedenleri Kurtarmak : 66  
Bugünün Dünyasında Sanatçı Ne Yapabilir? : 70  
Sanat ve Devrim : 74  
Demokrasi ve Alçak Gönüllülük : 78  
Ahlak ve Politika : I : 81  
Ahlak ve Politika: II : 84  
Ahlak ve Politika: III : 89  
Yurtseverlik : 93  
Sanatçının Rolü : 96

## **BİR ALMAN DOSTA MEKTUPLAR**

Birinci Mektup : 101  
İkinci Mektup : 108  
Üçüncü Mektup : 118  
Dördüncü Mektup : 125

## Albert Camus

*Vikipedi, özgür ansiklopedi*



Albert Camus (7 Kasım 1913 - 4 Ocak 1960), Fransız bir yazar ve filozoftur.

**Varoluşçuluk ile ilgilenmiştir ve absürdizm akımının öncülerinden biri olarak tanınır; fakat Camus kendini herhangi bir akımın filozofu olarak görmediğinden, kendini bir "varoluşçu" ya da "absürdist" olarak tanımlamaz. 1957'de Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazanarak, Rudyard Kipling'den sonra bu ödülü kazanan en genç yazar olmuştur. Ödülü aldıktan 3 yıl sonra bir trafik kazasında hayatını kaybetmiştir.**

## Hayatı

### **Çocukluğu ve gençliği**

20. yüzyılın en güçlü Fransız yazarlarından biri olan Albert Camus, 1913'te Cezayir'in Mondovi kasabasında doğdu. Yoksul bir aileden gelen **Camus'nün babası bir Cezayir Fransız'ı, annesi ise İspanyol'du**. I. Dünya Savaşı sırasında, 1914'te babasını kaybetti. Annesi evlerde hizmetçilik yaparak oğlunu okutmaya çalıştı. Ancak Camus, daha bağımsız bir hayat sürebilmek için evinden ayrıldı. 1923'te liseye, ardından da Cezayir Üniversitesi'ne kabul edildi. Üniversite eğitimi sırasında sağlığı bozuldu ve 1930'da vereme yakalandı. Hastalığı yüzünden üniversite takımının kaleciliğini bırakmak zorunda kaldı. Bundan sonra çeşitli işlerde çalışmaya başlayan Camus, felsefe eğitimini ancak 1936'da tamamlayabildi.

**1934'te Fransız Komünist Partisi'ne katıldı. Bu hareketinin kaynağı, Marksist-Leninist öğretisine (doktrinine) desteğinden ziyade, İspanya'da daha sonra iç savaşla sonuçlanacak politik duruma duyduğu kaygıydı.** Ancak üç yıl sonra, **Stalinist komünizme yakınlığından kaynaklanan Troçkist suçlamasıyla partiden atıldı.** Camus 1934'te Simone Hie'yle evlendi. Simone bir morfin bağımlısıydı ve Camus'yle evlilikleri, Simone'nun sadakatsizliğine bağlı olarak son buldu. 1935'de "İşçinin Tiyatrosu"nu (Théâtre du Travail) kurdu fakat bu tiyatro 1939'da kapandı. Aynı yıl, verem hastası olduğundan Fransa ordusuna kabul edilmedi.

1940'ta piyanist ve matematikçi Francine Faure ile evlendi ve 5 Eylül 1945'te Catherine ve Jean adlarında ikiz çocukları oldu. Aynı yıl Paris-Soir dergisi için çalışmaya başladı. Daha henüz "Sahte Savaş" olarak adlandırılan II. Dünya Savaşı'nın ilk zamanlarında bir pasifist olarak kaldı. Ancak bu tutumu Paris'in Alman ordusu tarafından işgali ve 1941'de, komünist gazeteci Gabriel Péri'nin gözleri önünde idam edilmesiyle değişti ve onun da başkaldırmasına neden oldu. Paris-Soir ekibiyle Bordeaux'ya gitti ve aynı yıl ilk kitapları olan "Yabancı" ve "Sisifos Söylencesi"ni tamamladı. Camus, Bordeaux'yu 1942'de terkedip Cezayir'in Oran şehrine gitti ve ardından Paris'e döndü.

### Edebiyat kariyeri

Camus II. Dünya Savaşı sırasında Naziler'e karşı oluşmuş Fransız Direnişi'ne katıldı ve bu direnişin bir parçası olarak "Combat" adında bir gazete yayımlamaya başladı. 1943'te gazetenin editörü oldu; fakat 1947'de "Combat" ticari bir gazete olunca buradan ayrıldı. Jean-Paul Sartre ile tanışması burada gerçekleşmiştir.

Savaşın sonra, Sartre ve de Beauvoir gibi kişilerin bulunduğu Boulevard Saint-Germain'deki Café de Flore'u ziyaret etmeye başladı. Bu yıllarda, aynı zamanda Amerika'yı turlayarak Fransız varoluşçuluğu hakkında dersler verdi. **Politik olarak sol görüşlere yatkın olmasına rağmen komünizme karşı çıkması, ona komünist partilerde arkadaş kazandırmadığı gibi Sartre'dan da uzaklaştırdı.**

Camus, 1949'da vereminin tekrarlaması yüzünden iki yıl inzivaya çekildi ve "Başkaldıran İnsan"ı yayımladı. Bu kitap, Fransa'daki birçok sol görüşe sahip arkadaşı ve özellikle de Sartre tarafından hoş karşılanmadı ve Sartre'la bütünüyle yollarını ayırdı. Kitabının tatsız yorumlarla karşılanması Camus'ü kitap yazmaktan tiyatro oyunları çevirmeye itti.

Camus, 1950ler'de kendini insan haklarına adadı. 1952'de Birleşmiş Milletler, Francisco Franco diktatörlüğündeki İspanya'yı üye olarak kabul edince UNESCO'daki çalışmalarını durdurdu ve kurumdan ayrıldı. Ayaklanmalarda insandıışı bir sertlik kullanan Sovyet metodlarını eleştirdi. Pasifistliğini koruyan Camus, İdam cezasına karşı savaşı sürdürdü.

Cezayir Bağımsızlık Savaşı 1954'te başladığında, Camus kendini ahlakî bir ikilem içinde buldu. Bunun nedeni, Cezayir doğumlu Fransızları tasvir ederken kullandığı sıfat olan "siyah ayak"tı. **Ancak, sonunda, savaşta Fransa hükümetini savunuyordu. Kuzey Afrika'da başlayan isyanın, aslında Mısır önderliğindeki yeni-Arap emperyalizminin ve batıya saldıran Sovyetler Birliği'nin işleri olduğunu düşünüyordu. Cezayir'in özerk, hatta bir federasyon olmasını savunuyor; fakat bütünüyle bağımsızlığını desteklemiyordu.** Öte yandan, Araplar'la "siyah ayak"ların beraber yaşayabileceğini düşünüyordu. Bu kriz sırasında ölüm cezasına çarptırılan Cezayirilerin kurtulması için gizlice çalıştı.

Camus, 1955 ve 1956 yıllarında Fransız "L'Express" dergisinde yazdı. Bunların ardından 1957 yılında Camus Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazandı. Nobel ödülünü aldıktan sonra büsbütün genişleyen ünü, onu XX. yüzyıl dünya edebiyatının başköşesine yerleştirdi. Genel yaklaşım bu ödülün bir önceki yıl yayımlanan "Düşüş" için değil, idam cezasına karşı yazdığı "Réflexions Sur la Guillotine" makalesi için verildiğidir. Stockholm Üniversitesi'nde yaptığı bir konuşma esnasında Cezayir konusundaki hareketsizliğini savundu. Fakat daha sonra Cezayir'de yaşayan annesinin başına ne geleceği konusunda meraklandığını bildirdi. Çelişkili sayılan bu durum Fransız sol entelektüelleri tarafından tepkiyle karşılandı.

## Ölümü

Camus, 4 Ocak 1960'ta, Sens yakınlarındaki küçük Villeblevin kasabasında "Le Grand Fossard" isimli bir yerde geçirdiği trafik kazası sonucu hayatını kaybetti. Daha sonra mantosunun cebinde bir tren bileti bulunmuştur. Büyük bir olasılıkla, Camus gideceği yere trenle gitmeyi planlamıştı; fakat arkadaşıyla birlikte arabayla dönmeyi tercih etti. İronik biçimde, Camus daha önce en absürt ölüm şeklinin ne olduğu sorulduğunda, araba kazasında ölmeyi bunlardan biri olarak nitelendirmişti. Kazanın gerçekleştiği Facel Vega marka otomobilin sürücüsü ve yayımcı dostu da Camus'yle birlikte hayatını kaybetti. Camus Lourmarin Mezarlığı, Lourmarin, Vaucluse, Provence-Alpes-Côte d'Azur'de gömülmüştür.

## Camus`ye göre saçma (absürt, uyumsuz) felsefesi

Camus'nün felsefeye en büyük katkısı, insanların ne berraklık ne de anlam sunan dünyada bunları aramalarının sonucu olarak oluşan "absürt" fikridir. Filozof bu felsefesini "Sisifos Söylencesi"nde açıklayıp "Yabancı" ve "Veba" gibi romanlarında da işlemiştir.

Genelde varoluşçulukla birlikte ele alınan "Absürdizm" (Saçma, uyumsuzluk felsefesi) ile birçok yazar ilgilenmiş ve bu felsefi düşünce akımını kendine göre yorumlamıştır, Camus "saçma"nın kurucusu değildir fakat bu düşünce akımında önemli bir yer tutar.

Camus, makalelerinde okuyanı dualizmle tanıştırır. Mutluluk ve keder, yaşam ve ölüm, karanlık ve aydınlık.. Hayatın çeşitli biçimlerde geçtiğini ve insanın ölümlü olduğu gerçeği de budur. Sisifos Söyleni`de bu dualizm bir çelişki halini alır: Bir yanda yaşayarak hayatlarımıza değer vermekte öte yandan eninde sonunda yok olacağımız gerçeğini de bilmekteyiz. Bu çelişkiyle yaşamak "Absürt"ün ta kendisidir. Eğer hayatımızın anlamsız ve boşuna olduğunu biliyorsak, kendimizi öldürmeli miyiz? Bu trajedik kısır döngü nasıl aşılabilir? Camus saçma kavramını burada kurar: yaşamın beyhudeliğinin bilincinde olan insan. Fakat Camus intihardan yana değildir, yaşamın anlamsızlığının yok edilemeyeceğinin bilincindedir fakat bununla savaşmaktan kaçınmaz.

## **Varoluşluk ve absürdizm hakkındaki görüşleri**

Bazı eleştirmenler Camus`yü kategorize etmeye çalışarak onun bir varoluşçu ya da absürdist olduğunu söyler. Eleştirmenlerin mi ya da Camus`nün kendi ifadesinin mi doğru olup olmadığı tartışılmakla birlikte, Camus etiketlenmeyi sevmediğini belirterek varoluşçu olduğu tanımına karşı çıkar: "Hayır, ben bir varoluşçu değilim. Sartre ile isimlerimizin yan yana anılmasına hep şaşıktık. Sartre ve ben kitaplarımızı birbirimizle gerçekten tanışmadan önce yayımladık. Birbirimizi tanıdığımızda ise ne kadar farklı olduğumuzu anladık. Sartre bir varoluşçudur, benim yayımladığım tek fikir kitabı Sisifos Söylencesi`dir ve sözde varoluşçu filozoflara karşı doğrultulmuştur.[1]

Bir absürdist olup olmadığı hakkında da şunları söyler:

"Absürt kelimesinin kötü bir geçmişi var ve bunun beni rahatsız ettiğini itiraf ediyorum. Absürt`ü Sisifos Söylencesi`de ele alırken, bir metod arıyordum doktrin değil. Sistemli bir şüphe pratiği yapıyordum. Daha sonra bir şeyler inşa edebileceği düşüncesiyle "tabula rasa" yöntemini kullanmaya çalışıyordum. Eğer hiçbir şeyin bir anlamı olmadığı varsayarsak, dünyanın absürt olduğu sonucuna ulaşmalıyız. Fakat gerçekten hiçbir şeyin hiçbir anlamı yok muydu? Bu noktada kalabileceğimize hiçbir zaman inanmadım." [2]

## Camus ve futbol

Camus'yle birlikte anılan ve sık sık gönderme yapılan konulardan biri de kaleciliğidir. Bir süre Cezayir Üniversitesi genç takım kaleciliği yapmıştır ve maç raporlarına göre tutkuyla oynayan cesur bir kalecidir. Bir seferinde arkadaşı Charles Poncet "tiyatroyu mu yoksa futbolu mu" tercih edeceğini sorduğunda, "Tereddütsüz futbol" cevabını vermiştir. [3] . Tüberküloza yakalanınca futbolu bırakmak zorunda kalmıştır. 1950'li yıllarda bir spor dergisine futbol hakkında bir yazı yazması rica edilince şöyle demiştir:

"Ahlak ve insanın yükümlülükleri hakkında güvenebileceğim ne biliyorsam onu futbola borçluyum..."

Camus, dini ve politik insanların aklımızı karışık ahlaki sistemlerle karıştırmaya çalıştığını böylece aslında basit olan şeylerin olduğundan daha komplike görüldüğünü söyler. İnsanlar, politikacılar ve filozofların alanı yerine futbolun basit ahlakına bakmakla daha iyi edebilir.

## Ünlü eserleri

### Romanları

Yabancı (L'Étranger) (1942)

Veba (La Peste) (1947)

Düşüş (La Chute) (1956)

Mutlu Ölüm (La Mort heureuse) (ölümünden sonra, 1970)

İlk Adam ((Le premier homme) (ölümünden sonra, 1995)

### Hikayeleri

Sürgün ve Krallık (L'exil et le royaume) (1957)

### Oyunlar

Caligula (1938`de yazıldı, 1945`de oynandı)

Ecinniler (Les Possédés) (1959)

yabancı isimli eseri 1965 yılında bursa oda tiyatrosu tarafından oyunlaştırılarak dünyada ilk defa sahneye konmuştur. yönetmen mustafa özcani dekor kostüm ataman ayvaz. başrol nevat şenol. [ref. ataman ayvaz

### Denemeler

Sisifos Söyleni (Le Mythe de Sisyphe) (1942)

Denemeler

Tersi ve Yüzü (L'envers et l'endroit) (1937)

Başkaldıran İnsan (L'Homme révolté) (1951)

Düğün ve Bir Alman Dosta Mektuplar (Lettre a un ami allemand) (1945)

### Dipnotlar

1. " From An interview with Jeanine Delpech, in Les Nouvelles Littéraires, (1945). Cited in Albert Camus: Lyrical and Critical Essays, Vintage (1970)

2. From An interview with Gabriel d'Aubarède, in Les Nouvelles Littéraires, (1951). Cited in Albert Camus: Lyrical and Critical Essays, Vintage (1970)

3. <http://www.camus-society.com/camus-football.htm>

## CAMUS'UN YAŞAMI VE YAPITLARI

1913. – Albert Camus doğuyor. Babası bir yıl sonra ölüyor. İspanyol asıllı annesi evlerde temizlik işleri yaparak Camus'yü büyütüyor.

1918. –1923. – Cezayir'de ilkokula gidiyor. Hocası, Louis Germain okumasına ön ayak oluyor.

1923. –1930. – Camus Cezayir Lisesinde burslu öğrenci olarak okuyor ve futbol takımında oynuyor.

1930. – «Yüksekokula hazırlık sınıflarında» hocası Jean Grenier'den felsefe okuyor. Verem oluyor, bu yüzden futbolu bırakıyor.

1933. – Evleniyor ve az sonra ayrılıyor.

1934. – Bir yandan yaşamını kazanmak için türlü işlerde çalışırken, öte yandan, felsefe lisansı alıyor. **Sonradan Ekip Tiyatrosu** adını alan **İş Tiyatrosu'nu** kuruyor.

1936. –*Plotin ve St. Augustin* üzerine doktora tezi veriyor. Avusturya'da Başkaldırma adlı oyunu yazıyor.

1937. –**Yüzü ve Astarı** adlı ilk denemesini yazıyor.

1938. – Avrupa'yı geziyor. **Cumhuriyetçi Cezayir** adlı gazetede röportaj ve duruşma özetleri yazıyor, **ikinci denemesi Düşün (Noces)'ü** yayınlıyor.

1939.–Kâbilliler Diyarında Soruşturma'yı yazıyor ve sağlık nedeniyle askere alınmıyor.

1940. – İkinci kez evleniyor (iki çocuğu oluyor) ve birkaç hafta Paris - Soir gazetesinde yazı yazıyor.

1942. –Lyon'daki Combat (dayanma) eylemine giriyor. **Sisyphos Söylencesi** adlı deneme ile **Yabana'yi** yazıyor.

1944. – Combat gazetesi yazı işleri müdürü ve Gallimard Kitabevinin edebiyat danışmanı oluyor. **Caligula ve Anlaşmazlık** adlı oyunlarını yazıyor.

1946. – Birleşik Amerika'ya gidiyor.

1947- – Combat'dan ayrılıyor. **Veba** adlı romanı **Eleştirmenler Armağanını** kazanıyor.

1948. – Totaliter devletlerin kurbanlarına yardım edecek bir komite kuruyor. Bir Alman Dosta Mektuplar ile Sıkıyönetim adlı oyunu yazıyor.



1949. – Güney Amerika'ya geziye çıkıyor ve hastalanıyor.

1950. – Politika üstüne yazdığı denemelerini bir araya toplayan **Actuelles I (Olanlar Üstüne)** (1944 -1948) i, **Minotaurus ya da Oran'da Mola** denemesini ve **Doğrular** adlı oyununu yayınlıyor.

1951. – **Başkaldıran Adam**'ı yazıyor ve Sartre'la tartışıyor.

1952. –Cezayir'e gidiyor, İspanya'nın UNESCO'ya alınması üzerine bu kuruldan ayrılıyor.

1953.–**Actuelles II (Olanlar Üstüne)** (1948- 1953)'yi yayınlıyor.

1954–**Yaz** adlı denemesini yazıyor

1955. –Yunanistan'a gidiyor. Express gazetesine yazıyor.

1956. –**Düşüş** adlı uzun öyküyü yayınlıyor.

1957. –17 Ekim'de Nobel Armağanını kazanıyor, **Ölüm Cezası Üzerine Düşünceler** adlı felsefe denemesini yayınlıyor. (*Arthur Koestler ve Jean Bloch Michel ile birlikte*). **Gurbet ve Cennet** adlı öyküleri yazıyor. **Actuelles III (1939-1958)** adlı siyasal denemelerini yayınlıyor ve **İsveç Üzerine Konuşma** (*edebi ve felsefi deneme*)'yı yazıyor. Dostoyevski'nin Cinler'ini tiyatroya çeviriyor. 4 Ocak'ta Yonne'da bir otomobil kazasında ölüyor.

## İLLE DE YAŞAMA

*Albert Camus ille de yaşayacağım demişti. On sekiz yıl önce, ortaya çıktı ve dedi ki insan da, yaşam da saçmadır, boşunadır, rastgeledir, sağlam hiçbir şey yoktur, ama yine de yaşamak gerektir.*

Bu, insanın insanlığı kabul etmesi ve ne kadar sınırlı olursa olsun, insan yazgısını sevmesi demektir; insan az bir şey, ama yine de çok şeydir, demek istiyordu : Camus'nün düşüncesi ve insanların tarihi, insanın küçüklüğü ve büyüklüğü demektir.

Albert Camus insanın yazgısını teraziye koydu ve **umutsuzluğu yazan oldu**; aynı zamanda, yalnız o, **mutluluğu bir büyü ve bir yığıtlık olarak ele aldı. Yaşama boş dediği içindir ki, onu elle tutulur, zengin ve yüce yapabildi.** İnsanın ölmek zorunda olması, onca fizikötesi bir rezaletti - bunu da **Caligula** rolünde *Gerard Philippe*'e söyledi..

Bu rezaletten, bu ayaklanmadan, bu küfürden çıkardığı sonuçlar, dünya **sevgisi, yığıtlık, cömertlik ve insan sıcaklığı** oldu.

Kendisinin, Caligula'nın Malentendu'nün (Anlaşmazlık) ve Sisyphos Söylencesi'nin ilk sözlerinin, umutsuzluk sözleri olması, yaşamın, uyanık insanın sürdürdüğü **yaşamın umutsuzluğa karşı, daha doğrusu umutsuzluk önünde kendisini ortaya koymasına gerektiği** içindir.

1942 ve 1944 yılları arasında «saçma»nın yazarı olarak ün kazanmaya başlayan bu gergin delikanlıda her şey sertlik ve başkaldırma gibi görünüyordu. Ama, yine de bütün o kırıcı ve çarpıntılı yazılarında bir gök, deniz ve insan sevgisi ışıl ışıldı. Suçun ve yazgı saçmalıklarının kurduğu bir kapana kısılmış dört kişi (Anlaşmazlık), bir serseriyle niçin ve neden bilmeksizin tanışan, cebine bir tabanca koyan, bir adamı öldürüp ölüme hüküm giyen bir küçük memur (Yabancı), başlangıç noktası kendini öldürme olan bir felsefe denemesi (Sisyphos Söylencesi)...

**İşte, yaşama isteği ve insan olma ataklığı içinde kurduğu masallar ve düşünceler!**

Buna, bir aykırılık değil, tutkulu bir yüreğin dikmeliği demeli. İnsan alışkanlıkla değil, yaşamayı seçtiği için yaşar. Onun için, insan ne yaptığını bilerek, talihin bütün kötülüklerini karşısına alarak, boşuna düşlere kapılmayı teperek seçmeli. İnsanın yaşamı tam anlamıyla seçmesi demek, yaşamın saçma, dünyanın haksız, Tanrının sağır olabileceğini düşünmüş olması demektir. İnsan her şeyi yitirmeli ki, her şeyi alabilsin. Camus, yaşamın anlamı üzerinde Descartes'ın dünyanın varlığı üzerine yürüttüğü düşünce ile, önce yaşamın hiçbir anlamı olmadığını kabul ediyor. İşte, o zaman seçiyor ve yaşamdan yana oluyor... Stoik bir filozof ... ama vahlanmayan ve böbürlenmeyen bir filozof.

Bu kadar genci az görülen **bir stoacı**, duygulu, duyulu, cömert bir stoacı. Ama insan yaşamın sınırlarını, sertliğini, haksızlığını kabul ettikten sonra, yiğitlik ve sevgi ile yaşamaya karar verince, dünyanın renkli, insanların sıcaklığı ortaya çıkar, bir perhizden sonra varılan tatlar gibi tazelenip artar. Camus doğanın amansız ama yine de içli güzelliğini derinden duyuyordu. Onun için evren artık bir yardımcı, bir öğretici olmaktan çıkmış, bir dost olmuştu:

*Gecenin kokuları, toprak ve tuz kokuları  
şakaklarımı serinletiyordu... İşaretler ve  
yıldızlarla yüklü olan bu gecede kendimi  
ilk kez olarak, dünyanın tatlı kayıtsızlığına  
açıyordum. Dünyayı kendime böylesine eş,  
böylesine kardeş bulunca, anladım ki,  
eskiden mutluluğa ermişim.  
Hatta hâlâ da mutluydum.*

Her şeyi ortaya koyan bir insana, garip, tutkulu bir rahatlık gelir. **Mutluluk, dünyayı, ondan hiçbir şey beklemeden sevmektir. Yansız, yakıcı güneşin altında, insanı, denizi ve toprağı kucaklamak.** Camus bunda, eski Antigone'nin, kendisi kadar sert, kendisi kadar titiz olan Antigone'nin dokunaklı sesini buluyordu. O Antigone ki, sadece yaşamak diyecek yerde, «*Güneşin ışığını görmek*» diyordu, insanın daha insanca kaygılara düştüğü bir zamanda Camus, bize dünyayı daha kardeşçe yaptı ve Vigny'ye pek yaklaşarak, geri kalan bütün duyarlığımızı insan sevgisine açtı.

Doğrular'da anarşistler, Veba'da o kadar sadelikle kahraman olan hekimler umutsuzluk içinde dünyayı haksız görürken bile ona karşı insanın insana, insanın haksız yazgısına olan dostluğundaki sıcaklığı koyuyorlar. Bir sevgi, tabii, gösterişsiz bir insan sevgisi, ama ne kadar derin, ne kadar alçak gönüllü, yine de ne kadar kendine güvenli: İnsanın her zaman isteyebileceği, ancak, zaman zaman bulacağı bir şey varsa, o da **insan sevgisidir**. Mızızlığa kaçmayan bir sevgi, büyük sorunlarda ve günün olayları içinde kendi vicdaniyla çekişen insanın etkin sevgisi.

Hiç de genç vaiz kılığına girmeden, kürsülere çıkmadan, öğüt vermeden, birkaç yıl içinde, bir vicdan olmuştu.

*R. M. Alberes*

## İSVEÇ SÖYLEVİ

**Ben kendi hesabıma sanatım olmadan yaşayamam. Ama, bu sanatı her şeyin üstüne koymuş da değilim. Tersine, onsuz edemeyişim, onun beni herkesle bir etmesi ve olduğumdan başka türlü olmaksızın herkesle bir düzeyde yaşatmasıdır. Sanat, benim için tek başına tadı çıkarılan bir şey değildir. Sanat bence, en büyük sayıda insanı, ortak acılar ve sevinçlerle coşturacak görüntüleri, biçimleri bulmaktır.**

Demek ki sanat, sanatçıyı insanlardan ayrılmamaya zorlar; onu, en gündelik ve en evrensel gerçeğe bağlar. Ve çok kez, kendilerini başkalarından ayrı gördükleri için, sanatı seçenler kısa bir zaman sonra anlarlar ki, **sanatlarını ve başkalıklarını ancak herkesle benzerliklerini ortaya koyarak gösterebilirler.** Sanatçı, kendini bu başkalarına gidip gelme ile yoğurur : Vazgeçemediği güzellik ve kopamadığı topluluk arasındadır. Onun için **gerçek sanatçılar hiçbir şeyi küçük görmezler; yargılamaya değil, anlamaya çalışırlar.** Ve dünyada tutacakları bir yer varsa, o da, Nietzsche'nin çok güzel söylediği gibi, yargıcın değil, işçi olsun aydın olsun, yaratıcının başa geçeceği bir dünya olacaktır.

Buna inandık mı, yazarın rolü, ister istemez, güçleşiyor. **Sanatçı, tanımı gereği, bugün tarihi yapanların buyruğuna giremez :** Tersine, ona katılanların buyruğundadır. Yoksa, tek başına ve sanatının uzağında kalır. Zorbalık milyonlarca adamı ile birlikte onu yalnızlığından ayıramaz, onlara ayak uydurmaya kalkışsa bile, hatta, asıl o zaman. Ama, dünyanın öbür ucunda hapse girmiş ve hor görülmüş, bilmediğimiz bir insanın çıkmayan sesi; yazarı, yalnızlığından kurtarmaya yeter, hiç değilse, özgürlüğün sağladığı olanaklar içinde, **o çıkmayan sesi unutmamayı ve onu sanat yoluyla duyurmayı başardıkça.**

Hiçbirimiz böylesine büyük bir işin adamı değiliz. İster bütün ömrünce ünsüz ya da bir zaman için ünlü olsun, ister zorbalanın zincirlerine vurulsun, ister bir süre dileğini özgürce söylesin, yazar kendini haklı ve canlı bir topluluk içinde duyabilir; bu da, yazarın, elinden geldiğince, sanatının büyüklüğünü yapan şu iki görevi yüklenmesiyle olur : **Gerçeği ve özgürlüğü.** Sanatçının işi en büyük sayıda insanı toplamak olduğu için, yalanla ve kölelikle uzlaşamaz, çünkü, **yalan da kölelik de, buldukları yerde yalnızlıkları çoğaltırlar.** Tek tek olarak sakatlıklarımız ne olursa olsun, **soylu yazarlık sanatı, korunması güç olan şu iki ödeve bağlı kalacaktır : Bile bile yalan söylememek ve insanın insanı ezmesine karşı koymak.**

## BİLMECE

Göğün tepesinden düşen güneş dalgaları, çevremizdeki kırdaki sığırayıp duruyor kırasıya. Bu patırtı karşısında susuyor her şey. Karşıda *Luberon Dağı* soluk almadan dinlediğim bir donmuş sessizlik yığını sanki. Kulak kabartıyorum : Uzaktan gelenler var bana doğru; gözle göremediğim dostlar çağırıyor beni; **sevencim büyüyor**, eskisi gibi. İşte, yeni bir mutlu bilmece her şeyin gizini açıyor bana.

Dünyanın saçmalığı nerede? Bu parıltıda mı, yoksa onun yokluğunu düşünmemde mi? Kafamdaki bunca güneşlere karşın, neden **saçmadan** (1), karanlıktan yana gittim? Çevremde herkes şaşıyor buna; ben de şaşıyorum bazen.

---

(1) Bu sözcüğü **absürde** karşılığı kullanıyoruz. Absürde, **akla sığmayan, mantığa aykırı** anlamına gelir ve batı dillerinde bir felsefe terimi olarak kullanılır. Matematikte bir düşünce yöntemi olarak da kullanılır. Camus çevirilerini okurken, **saçma sözünü abuk sabuk, deli saçması anlamından çok, yukarıdaki anlamıyla düşünmeli**. Latince, sağır demek olan surdus sözcüğünden kurulan bu söz, ilkin uyumsuz anlamına geliyordu.

Şöyle diyebilirim onlara ve kendime : **Güneşin kendisi götürdü beni karanlığa; öylesine kalındı ki aydınlığı**, evreni bütün biçimleriyle pıhtılaştırıyor, bir karanlık parlıtıya boğuyordu. Ama, bu başka türlü de söylenebilir. İsterdim ki, bu alacakaranlık – ki benim için, her zaman gerçeğin ta kendisidir – karşısında, kendimi rahatça anlatayım. Bu **alacakaranlığı, dünyanın bu saçmalığını** öylesine biliyorum ki, ondan kabaca konuşulmasına dayanamıyorum. Aslında, **alacakaranlıktan konuşmak bizi güneşin ta kendisine götürecektir.**

Kimse ne olduğunu söyleyemez. Ama, ne olmadığım söylediği olur. İstiyorlar ki, arayan adam, neyi bulduğunu söylesin. Bin ağızdan ona neyi bulduğunu söylerler. Ama, kendisi, daha bulamadığını bilir. Diyeceksiniz ki, sen ara ve bırak onlar konuşsun. Doğru. Ama uzaktan uzağa insanın kendini savunması da gerek. Ben neyi aradığım: biliyorum, onu ürke ürke adlandırıyorum, o değil diyorum, odur diyorum, ileri varıyorum, geriliyorum. Ama, zorluyorlar beni, bulduklarının adını ver, adını ver, kestir at, diyorlar bana. Şahlanıyorum o zaman. Bir şey, adı konduğu anda yitirilmiş değil midir?

İşte, hiç olmazsa bunu söyleyebiliyorum.

Bir dostumun dediğine bakılırsa, bir adamın iki kişiliği vardır : Biri kendininki, biri de karısının onda gördüğü. Karısına toplum diyelim, o zaman anlarız bir yazarın bütün bir duyuya verdiği adın, bir yorumla nasıl ondan ayrıldığım ve yazar bir başka şeyden konuşmak istedikçe yüzüne vurulduğunu.



Bir şey söylemek, onu yapmak gibidir : «*Bu çocuk sizden mi dünyaya geldi?*» «Evet», «*öyleyse sizin oğlunuz bu çocuk.*» «*O kadar kolay değil bu iş!*» Nitekim, Nerval, berbat bir gecede iki kez astı kendini; bir kez kendi dertlerine son vermek için, bir de başkalarına para kazandıracak bir söylence yaratmak için. Kimse ne **gerçek mutsuzluk** üzerine yazı yazabilir, ne de kimi mutluluklar üzerine. Ben de bunu deneyecek değilim. Ama söylenceye gelince, onu anlatabilir insan, ve bir an için olsun, onu söylencelikten çıkardığını sanabilir.

**Bir yazar, çokluk, okunmak için yazar.** Bunun tersini söyleyenleri alkışlayalım, ama inanmayalım onlara. Bununla birlikte, bizde yazar, gittikçe okunmama onurunu kazanmak için yazıyor. Yazar, bizim çok satılan gazetelerimizde göz alıcı bir yazı konusu olabildi mi, birçok insanca tanınabilir.

Ama, bu insanlar onu hiçbir zaman okumayacaklar, adını ve onun üstüne yazılanları bilmekle yetinecekler.

O andan sonra bu yazar olduğu gibi değil, aceleci bir gazetecinin onu tanıttığı gibi bilinmiş (*daha doğrusu, unutulmuş*) olacak. Demek ki, edebiyat dünyasında ad yapmak için artık kitap yazmak gerekli değil. Akşam gazetelerinin ondan bir kitap yazmış gibi söz etmeleri elverir ve kimse de artık bu haberden öteye gitmez.

**Kuşkusuz, bu ün büyük küçük, çalınma bir ündür.** Ama, ne yapabiliriz? Bundan bir hayır gelmesini beklemekten başka çare yok. Hekimlere göre, kimi hastalıklar hayırlıdır. Çünkü, onlar daha büyük birtakım güçlükleri önlemiş olurlar. Böylece, mutlu kabızlar, insana Hızır gibi yetişen damar hastalıkları vardır. Her yaptığımız işin bir sürü lafa ve çabuk yargılara boğulması Fransız yazarına hiç değilse bir alçak gönüllülük dersi verebilir. O yazar ki, mesleğine gittikçe ölçsüz bir önem veren bir toplum içinde bu alçak gönüllülüğe son derece gereksinimi vardır. Bildiğimiz birkaç gazetede adını görmek insan için yararlı bir sınav oluyor. Ne mutlu bize ki, her gün bedavadan övülerek şanın şerefine boş şeyler olduğunu öğrenmiş oluyoruz. Koparılan gürültü ne kadar güçlü olursa, o kadar çabuk sönüyor. Altıncı Alexandre'in bu dünyadaki şanın şerefine bir duman gibi gelip geçtiğini unutmamak için önünde yaktığı pamuğun alevi gibi.

Ama acı şakayı bırakalım. Bizim konumuz için şu kadarım söylemek yeter : **Sanatçı**, ister istemez, dişçi ve berber salonlarında hiç hak etmediğini bildiği bir ünün kendi üstünde bir kimlik bırakacağını bilmek ve bunu hoş görmek zorundadır. Zamanımızda beğenilen bir yazar tanıdım. Adı hovardaya çıkmıştı : Her gece, içkili kadınlı cümbüşlerde, çıplak kadınlar, kirli pasaklı çapkınlar arasında yaşıyormuş. Peki ama, nasıl oluyor da bu adam, kitaplıklar dolusu yapıt vermiş, buna nerden vakit bulmuş, diye düşünmemiş kimse.

**Aslında bu yazar, daha birçokları gibi, geceleri uyur, gündüzleri de saatlerce masası başında çalışır, karaciğerini korumak için de madensuyu içer. Ama, orta Fransız dinler mi? Kendisi sanki çöl insanları gibi ağzına içki koymaz, sabah akşam yıkanmış gibi, yazarlarımızdan birinin içki içmeyi, yıkanmamayı öğütlemesine ifrit olur. Buna bol bol örnekler verilebilir.**

**Ben kendim, bir insanın ne kadar ucuza sofuluk ünü kazanabileceğine örnek olabilirim.**

*(Gerçekten ben böyle bir ünün baskısı altındayım, ama dostlarım gülüyor buna. Hiç hak etmediğim ve bile bile katlandığım bu ün yüzümü kızartıyor benim). Değer vermediğiniz bir gazete sahibinin çektiği şölene gitmek onurunu teptiniz mi tamamdır. En basit dürüstlükte, herkes, gizli kapaklı birtakım ruh sakatlıkları bulmaya çalışır. Kimse düşünmez ki, bu gazete sahibinin şölenine gitmemeniz, ona değer vermediğiniz ya da sıkılmaktan korktuğunuz içindir. Az mı sıkıntılıdır Paris'in o ünlü şölenleri!...*

Kısacası, **katlanmak gerekiyor buna**. Ama sırası gelince, insan yanlış düzeltmeye çalışabilir, diyebilir ki, insan her zaman saçma üstünde durmaz ya, kimse de umutsuz bir edebiyata inanmaz. Saçma kavramı üzerinde bir deneme yazmak ya da yazmış olmak, olağan bir şeydir. Ama insan, hiç de zavallı kızkardeşine saldırmadan da korkunç günahlar üstüne yazabilir, örneğin, ben hiçbir yerde Sophokles'in babasını öldürdüğünü ve annesiyle günaha girdiğini okumadım.

**Her yazarın, ister istemez, kendini anlattığı ve kitaplarında yalnız kendisi olduğu düşüncesi bize romantizmin bıraktığı çocukça inançlardan biridir.** Tam tersine, bir sanatçının ilkin başkalarıyla, yaşadığı çağla ve çevresindeki insanlarla ilgilenmesi hiç de olmayacak bir şey değildir. Hatta, kendini ortaya koyduğu olsa bile, gerçekten ne olduğunu söylemesi binde bir görülecek şeylerdendir. Bir insanın yapıtları, çoğu kez, onun özlediği, heveslendiği şeylerin öyküsüdür. Yapıtınız hiçbir zaman kendi öykünüz değildir, hele yaşamöykümüz olmak savındaki yapıtlarda. Hiçbir insan, hiçbir zaman, kendini olduğu gibi anlatmayı göze alamaz.

Ben, tam tersine, **olabildiğim ölçüde nesnel bir yazar** olmayı isterdim. Benim nesnel dediğim yazar, konularını hiç kendini hesaba katmadan seçen yazardır. Ama, çağımızın, yazan konusuyla karıştırma tutkusu, bu karcık özgürlüğü bile çok görür yazara. Ve işte böylece insan, saçmalığın peygamberi oluverir. Oysa ben, zamanımda, sokaklarda bulduğum bir düşünce üzerinde kafa yormaktan başka ne yaptım ki? Böyle bir düşünceyi beslemedim mi, hâlâ da bir yanımla beslemiyor muyum bütün benim yaşımdakilerle birlikte? Hayır, diyemem buna. Şu var ki, ben konuyu incelemek, mantığına varabilmek için gerektiği kadar uzağında durdum. Daha sonra yazdıklarım bunu yeterince gösterir. Ama, bir kalıp-düşünceyi işlemek, bir incelik üzerinde durmaktan çok daha kolaydır. Benim için **kalıp-düşünceyi** seçtiler : **Ben de saçma oldum kaldım.**

**Beni ilgilendiren ve bir ara üstünde yazı yazdığım yaşantı içinde saçma, yalnızca bir çıkış noktası sayılabilir.** Onu anımsamak, coşkusu duymak, sonraki davranışlarıma karışmış olsa bile. Ama, neye yarar bunu söylemek? Haddimi aşmayayım ama, **Descartes'in yöntem olarak ele aldığı kuşku** da onun bir kuşkucu ..olmasını gerektirmez. **Ne olursa olsun, her şeyin anlamsız olduğu, her şeyden umudu kesmek gerektiği düşüncesiyle nasıl kalır insan?** İşi pek derinleştirmeden şu kadarını olsun söyleyebiliriz : Salt maddecilik diye birşey olamaz, çünkü bu kavramı kurabilmek için dünyada maddeden başka bir şey daha olduğunu kabul etmek gerekir. Her şeyin anlamsız olduğunu söylediğimiz anda bile anlamlı bir şey söylemiş oluyoruz. Dünyanın hiçbir anlamı yoktur, demek, her çeşit değer yargısını ortadan kaldırmak olur. Ama, yaşamak ve örneğin, yiyip içmek kendiliğinden bir değer yargısıdır. Ölmeye yanaşmadığı sürece, insan yaşamayı seçiyor demektir. O zaman da, görece de olsa, yaşamaya bir değer veriyoruz demektir. Umutsuz bir edebiyat ne demek olabilir? Umutsuzluk susar. Kaldı ki susmak bile, eğer gözler konuşuyorsa, bir anlam taşır. Gerçek umutsuzluk can çekişme, mezar ya da uçurumdur.

**Umutsuzluk** konuştu mu, düşündü mü, hele yazdı mı, hemen bir kardeş el uzanır sana, ağaç anlam kazanır, sevgi doğar. Umutsuz edebiyat sözü birbirini tutmayan iki sözdür. Çünkü, edebiyat olan her yerde umut vardır.

Elbette bir çeşit **iyimserlik** var ki, ben onda yokum. Bütün benim yaşımdakiler gibi ben de, Birinci Dünya Savaşının trampet sesleri arasında büyüdüm. **O gün bugündür de bizim tarihimiz hep kanla, haksızlıkla, zorbalıkla dolu.** Ama, bugün insanlar kötümserlik dedikleri bunca canavarlıkları ve aşağılıkları büyütmeyle kalıyorlar. Ben kendi hesabıma insanlığın yüzkarasıyla savaşmaktan hiç geri kalmadım, **katı yürekli insanlardan tiksindiğim kadar hiçbir şeyden tiksিনmedim.** Şu var ki, en koyu umutsuzluğumuz içinde, bu umutsuzluğu (bu yadsımacılığı) aşmanın yollarını aradım. Bunu da iyiliğimden, herkesten daha üstün ruhlu olduğumdan yapmış değilim. Ama, ben doğuştan içimde taşıdığım bir sezgi ışığına bağlıyım. Bu sezgi ile insanlar binlerce yıldır yaşamı en büyük acılar içinde bile sevmesini bilmişlerdir. ***Aiskhylos* umutsuzdur çok kez, ama yine de ışık saçar dört bir yana, ısıtır insanı.** Onun dünyasının ortasında bulduğumuz cılız bir anlamsızlık, saçmalık değil, bir bilmecedir. Yani, insanın gözünü kamaştırdığı için pek çözemediği bir bilmece. Bunun gibi, eski Yunana layık olmayan ama, ona canla başla bağlı kalan bir sürü insan olduğu gibi, tarihimizin yakıcılığı da bize acı gelebilir. Ama, yine de bu tarihi tutuyorlar, çünkü onu anlamak istiyorlar.

Kara da olsa, yapıtımızın göbeğinde tükenmez bir güneş parlıyor ki, o da bugün ovada, tepelerde bağırın güneştir.

Bu böyle olduktan sonra sinsi pamuk ateşi yanabilir ; bizi şöyle görüyorlarmış, böyle görüyorlarmış, layık olmadığımız rütbeleri alıyormuşuz, ne çıkar bundan? Biz neyse, ne olacaksak, bu, yaşamımızı, çabamızı doldurmaya yeter. Paris görülmedik bir mağaradır, içinde yaşayanlar, dipteki kayada kımıldanan kendi gölgelerini gerçeğin ta kendisi sanıyorlar. Bu kentin insana kazandırdığı garip ve uçucu ünler de böyle bir şeydir. Ama, biz Paris'ten uzakta öğrendik sırtımızda bir başka **aydınlık** olduğunu, onunla yüz yüze gelmek için zincirlerimizi koparıp arkaya dönmemiz gerektiğini, ölmezden önce ödevimizin her sözümüzde onu dile getirmek olduğunu. Her sanatçı kuşkusuz kendi doğrusunun peşindedir. **Büyük bir sanatçı ise, her yapıt onu bu doğrudan yana yaklaştırır ya da, hiç değilse, o kaynağa doğru çeker.**

O kaynak ki, günün birinde her şeyin içine dökülüp yanacağı **uzak güneştir**. Eğer şöyle böyle bir sanatçıysa, her yapıtı onu güneşten uzaklaştırır ve o zaman kaynak her yandadır, **aydınlık dört bir yana dağılır, eriyip gider**. Sanatçıyı inatçı araştırmasında yalnız onu sevenler destekler, bir de, sevdikleri ya da kendilerini yarattıkları için, kendi tutkularında her tutkunun ölçüsünü bulan ve giderek yargılamasını bilen insanlar.

Evet, **nedir bütün bu gürültü... sessizce sevmek ve yaratmak varken!** Ama beklemesini bilmeli. Ha biraz daha, **güneş nerdeyse tıkayacak ağızımızı**.

*L'ETE'den, 1950*



## HELENA'NIN SÜRGÜNLÜĞÜ

**Akdeniz'in tragedyası güneşe bağlı, Kuzeyinki gibi sislere değil.** Kimi akşamlar, denizin üstünde, dağların eteğinde, gece, küçük bir koyun pürüzsüz kıvrımı üzerine iner ve o zaman sessiz sulardan acı bir olgunluk yükselir. İnsan buralarda anlayabilir ki, **Yunanlıların tanıdıkları umutsuzluk, hep güzellik içinden, güzelliğin insanı ezen yanından varılmış bir umutsuzluktur.** Bunaltıcı altın sarısı içinden, tragedya yükselir. Bizim çağımızsa, tam tersine, umutsuzluğu, çirkinlikler, kıvrantılar içinde besledi. İşte, onun için, Avrupa korkunç olabilirdi; bereket versin acı, hiçbir zaman çirkin olmuyor.

**Bizler güzelliği sürgün ettik. Yunanlılar onun uğrunda silaha sarıldılar. İlk ayrılık burada.**

Ama, kökleri derin bu ayrılığın. Yunan düşüncesi belli sınırlar içine sarmıştır kendini. **Hiçbir şeyi aşırılığa götürmedi, ne kutsalı, ne akli. Çünkü, hiçbir şeyi yadsımadı, ne kutsalı, ne akli.** Gölge ile ışığı **dengeleştirerek**, her şeyin hakkını verdi ayrı ayrı. Bizim Avrupa'mız ise, tam tersine, ölçsüzlüğün kızıdır.

Güzeli yadsır, sonuna kadar götürmediği her şeyi yadsıdığı gibi. Yunandan başka türlü olmakla birlikte, göklere çıkardığı tek şey var : Akim gelecekteki gücü. Çılgınlığı içinde, sonsuz sınırları gerilere atıyor ve atar atmaz da, karanlık *Erinys'ler* üzerine atılıyor, bağrını delik deşik ediyorlar, oç Tanrıçası değil, **ölçü Tanrıçası olan Nemesis**, göz kulak, bekliyor. Kimse ölçüyü aşmaya görsün, Tanrıçanın vereceği ceza amansızdır.

Yüzyıllar boyunca doğrunun ne olduğunu aramış olan Yunanlılar, bizim doğruluk düşüncesinden bir şey anlamayabilirler. Hak, onlara göre, sınırlıydı. **Avrupa ise, toptan bir doğruluk peşinde çırpınıyor.**

Yunan düşüncesinin sabahında Herakleitos doğruluğun fizik dünyayı bile sınırlandırdığını düşünüyordu : *«Güneş sınırlarını aşamaz, yoksa doğruluğun bekçileri Erinys'ler bulurlar şuurları.»*

Gönlümüzce güneşler parlatıyoruz gökyüzünde. Ama, sınırlar yerli yerinde duruyor, biz de bunu biliyoruz. En aşırı çılgınlıklarımız içinde, arkada bıraktığımız ve yanılgılarımızın sonunda yeniden bulacağımızı safça umduğumuz bir denge düşünüyoruz. Çocukça bir görüş bu. işte, bu yüzden, **bugün tarihimizi, çılgınlıklarımızla beslenen çocuk uluslar yürütüyor.**

Yine Herakleitos'un olduğu sanılan bir parçada şöyle deniyor : «*Kendini beğenme ilerlemeyi geri çeker.*» Ephesoslu filozoftan yüzyıl sonra, Sokrates'in, onu öldürmek isteyenler karşısında, kendinde bulduğu üstünlük şuydu : **Bilmediğini biliyorum sanmıyordu.** Bu yüzyılların bu en beğenilen örnek yaşamı ve düşüncesi, böylece, meydan okuyan bir bilgisizlik itirafı ile sona eriyordu. Bunu unutmakla biz ülkümüzü de unuttuk; **büyükük sayılan güce, önce İskender'e, sonra Roma fatihlerine önem vererek.** Ders kitaplarımızı yazanlar eşsiz bir ruh düşkünlüğü ile hâlâ bize bu adamlara hayran olmayı öğretirler. Biz de fetihler yaptık, sınırları değıştirdik, yeri göğü avcumuzun içine aldık. Aklımız boşalttı dört bir yanı. Sonunda, saltanatımızı kendi başımıza bir çöl üstünde bitiriyoruz.

Nerede o doğanın tarih, güzellik ve iyilik ile baş başa geldiğı, kanlı tragedyaya bile sayıların müziğini getiren o **üstün denge**? Bunu düşünmüyoruz bile. Sırtımıza doğaya çevirmiş, güzellikten utanıyoruz. Zavallı tragedyalarımız bir büro kokusu içinde sürünüyor. Akıttıkları kanlar mürekkep pıhtıları renginde.

İşte, bu yüzden, **bugün kendimizi eski Yunanın evlatları saymak ayıptır. Ya da biz onu yadsımış evlatlarız. Tarihi Allanın tahtına oturtup, din devletine doğru yol alıyoruz.**

Tıpkı Yunanlıların barbar dedikleri ve Salamis sularında ölesiye dövüştükleri kimseler gibi. Aradaki ayrılığı görmek için, filozofların içinde Platon'un gerçek rakibi olana başvurmalı : « *Yalnız bugünkü kent, demeye kalkıyor Hegel, düşüncenin alanı olabilir, yalnız orda düşünce kendi kendini bulabilir.*» Demek ki büyük kentler döneminde yaşıyoruz. Dünya, kendisini sürdüren gövdesinden ayrıldı, besbelli : Doğa, deniz, dağ tepe, akşamların getirdiği derin düşünceler. Sokaklardan başka yerde bilinç yoktur, çünkü tarih yalnız sokaklardadır. Ferman böyle. Bu yüzden de, bellibaşlı yapıtlarımız sokaktan yanadır. Dostoyevski'den bu yana, büyük Avrupa edebiyatında doğa görünümüleri görünmez oldu.

Tarih, artık ne kendinden önce var-olan doğayı anlıyor, ne onun üstündeki güzelliği, ne de kendinden üstün olan güzelliği. Onları yok saymak istiyor demek. Platon'da her şey vardı : Akıl, akılötesi ve söylenece. Bizim filozoflardaysa yalnız akıl ya da akılötesi var. Onun dışında her şeye gözlerini kapamışlar. Deliklerine kapanmış düşünüyorlar, köstebekler gibi.

Dünya sahnesinin yerine ruh tragedyasını koymaya başlayan Hıristiyanlık oldu. Ama o, hiç değilse ruhsal bir doğaya inanıyordu ve onunla ayakta durabiliyordu. Allah ölünce, geriye yalnız tarih ve insan gücü kaldı. Çoktandır filozoflar insan doğası yerine durumu, eski uyumun yerine rastlantının düzensiz atılışını ve aklın amansız işleyişini koymaya uğraşıyorlar.

**Eski Yunanlılar istenci (irade) akılla sınırlandırırken, biz onu aklın eline verdik. Bu yüzden akıl da elini kana boyadı.** Yunanlılar için değerler, her türlü eylemden önce vardı ve onu sınırlandırıyordu. Yeni felsefe ise, değerleri eylemden sonraya koyuyor. Olan değil, oluşan değerler var ve biz onları bütünlüğü ile ancak tarih sona erince bileceğiz. Bu değerlerde sınır diye bir şey kalmıyor, gelecek üzerinde de görüşler değiştiği ve değerlerin frenlemediği bir savaş da alabildiğine genişleyeceği için bugünün gelecek inanışları birbiriyle çatışıyor, bağışmaları imparatorlukların vuruşma gürültüsünde kaynayıp gidiyor, ölçsüzlük **Herakleitos'a** göre, bir yangındır. Yangın dört bir yanı sarıyor; **Nietzsche** çoktan aşıldı. Avrupa artık çiçeklerle değil, toprakla felsefe yapıyor.

Ama doğa hep duruyor karşımızda ve insanların çılgınlığı üzerine kendi sessiz göklerini ve kendi mantığını geriyor, atomun günün birinde ateş alıp aklın utkusu ve insan soyunun tükenmesi ile tarih sona erinceye kadar. Ama, Yunanlılar sınır, hiçbir zaman aşılmaz, demediler. Onlar sınır vardır ve onu aşan belasını bulur, diyorlardı. Bugünün tarihinde onları yalancı çıkaran hiçbir şey göremiyoruz.

Tarihçi görüş ve sanatçı, dünyayı yeni baştan kurmak istiyorlar. Ama sanatçı, yaradılışı gereği sınırlarını bilir, öteki bilmez. Onun için de. **tarihçi görüşün sonu zorbalık, sanatçının tutkusu ise özgürlüktür. Bugün özgürlük için savaşınlardan hepsi, eninde sonunda güzellik için savaşıyorlar.**

Elbette ki **güzelliği salt kendisi için savunmalı** değildir sorun. **Güzellik insansız edemez** ve yine zamanımızı ancak onun yıkımlarıyla ilgilenererek yükseltebilir, rahata kavuşturabiliriz. Artık, hiçbir zaman, yalnız kişiler olmayacağız. Ama, **insan güzelliksiz de edemez**. Bu da bir gerçek. İşte, bizim çağımızın bilmezlikten geldiği de bu. Çağımız mutlakın ve dünya gücünün peşine düşmüş, dünyayı sonuna dek yaşamadan değiştirmek, onu daha anlamadan düzenlemek istiyor; ne derse desin, kaçıyor bu dünyadan. **Odysseus**, Kalypso önünde **ölmezlik ya da yurt- toprağını seçmek gerektiği zaman duraksamıyor, toprağı seçiyor ve onunla birlikte ölümü**. Böylesine **sade bir büyüklük bize yabancı bugün**. Kimine göre biz alçak gönüllü değiliz. Ama, bu söz iki anlama kaçabilir.

Dostoyevski'nin kendilerini öven, yıldızlara yükselen ve ilk rastladıkları genelevde çamura batan soytarıları gibi, bizde de eksik olan insanlık onura yalnızca. Bu ise, **sınırlarını bilmek, yazgısını bile bile sevmektir**.

**Saint-Exupery**, ölmeden biraz önce «**Çağımdan tiksiniyorum**» derken, benim dediklerimden pek uzak şeyler düşünmüyordu. Ama, insanları en güzel yanlarıyla sevmiş bir insandan gelen bu çığlık ne kadar sarsıcı da olsa, biz bunu yine de benimsemeyeceğiz. Bu somurtkan, bu bir deri bir kemik dünyadan kaçmak da inşam sarabilir zaman zaman.

**Ama, bu çağ bizim çağımızdır, kendi kendimizden tiksinersek de yaşayamayız.** Bu derece aşağıya düşmesi, değerlerini aşırılığa götürmesinden olduğu kadar kusurlarının yüceliğindedir de. Biz bu değerlerin en köklüsü için savaşacağız. Hangi değer? Patrokles'in atları savaşta ölen efendilerine ağlıyor. Her şey bitti. Ama savaş Akhilleus ile yeniden başlıyor ve utkuyla da bitecek, çünkü dostluk öldürüldü : **Dostluksa bir değerdir.**

Bilgisizliğimizi bildik mi, yobazlığı attık mı, dünyayı ve insanı sınırlandırdık mı, bir sevdiğimizi, kısaca, güzelliği bulduk mu, eski Yunanlılarla bir yerde buluştuk demektir. Bir bakıma, yarınki tarihin yolu sanıldığından çok başkadır. Bu yol yaratışla işkence arasındaki savaştır. Eli avucu boş olmak, sanatçılara neye mal olursa olsun, savaşı kazanmaları umudu var. Karanlıklar felsefesi, bir kez daha, parıl parıl denizin üstünden silinecek. Ey Güney düşüncesi! **Troya Savaşı**, savaş alanından başka yerlerde oluyor. Bugün, yine çağdaş sitenin duvarları yıkılıp **Helena'nın güzelliği «durgun denizler kadar duru varlığı»** teslim edecek.

*L'ETE'den, 1948*

## PROMETHEUS CEHENNEMDE

*Karşı koyanı olmadıkça Tanrının  
bir yanı eksik geliyor bana  
(Prometheus Kafkasya'da) Lukianos*

Bugünün insanı için Prometheus nedir? Gerçi, **Tanrılara kafa tutan bu adam** çağdaş insanın örneği sayılabilir. Binlerce yıl önceki bu kafa tutma bugün tarihin eşsiz bir sarsıntısı ile sona eriyor da diyebiliriz. Ama, bir yandan da, öyle geliyor ki, bu ezilmiş insan bizim aramızda da ezile gitmekte; dünyaya saldırdığı çılgına, insan başkaldırısının büyük çılgınlığına hâlâ sağırız hepimiz.

**Gerçekten bugünün insanı sayısız yığınlar halinde bu daracık yeryüzünde çile dolduruyor.**



**Ateşten, yiyecekten yoksun bu insan için özgürlük hiç de acelesi olmayan bir lükstür.** Çok daha çekecekleri var insanların; özgürlük ve onun son tanıkları da azalacak gittikçe. Prometheus insanlara ateşi ve özgürlüğü, teknikleri ve sanatları bir arada verecek kadar onları seven bir kahramandı. **Bugünkü insanlık, yalnız tekniğe gereksinim duyuyor, yalnız onun kaygısında.** Başkaldırmasını makineleri içinden yapıyor. Sanatı ve ona bağlı her şeyi bir engel, bir kölelik belirtisi sayıyor. **Prometheus'un özelliği, tam tersine, makineyi sanattan ayırmasıdır.** Onca, bedenler ve ruhlara bir arada özgürlüğe kavuşabilirler. **Bugünün insanı, önce bedeninin kurtulması gerektiğini sanıyor.** Bu uğurda ruhun bir süre için ölmesine bile razı oluyor. Ama, ruh bir süre için ölebilir mi? Doğrusunu isterseniz, Prometheus yeniden gelecek olsa, bugünün insanları ona Tanrıların yaptığını yapardı. İlk simgesi olduğu insanlık adına onu kayaya çivilerlerdi. Bu yenilmiş insana küfür edecek düşman sesleri, Aiskhylos'un tragedyasının eşliğinde çınlayan seslerin aynı olurdu : **Gücün ve şiddetin sesleri.**

Acaba kısır mevsim, çıplak ağaçlar, dünyanın kışı mı yıkıyor beni? Ama, bu **ışık özlemi** hak veriyor bana. Bir başka dünyayı, benim gerçek yurdumu anlatıyor bana. Başka insanlar için hâlâ bir anlamı kaldı mı o dünyanın? Savaşın başladığı yıl, Odysseus'un izlerinde dolaşmak için gemiye binmek üzereydim. O günlerde yoksul bir delikanlı bile bir denizi aşip ışıklı dünyalara gitmeye kalkabilirdi.

Ama, ben de o zaman herkesin yaptığını yaptım. Binmedim gemiye. Cehennemın açılan kapısında tepinen kuyrukta yerimi aldım. Yavaş yavaş girdik hepimiz ve öldürülen ilk günahsızın çığılı ile kapı kapandı arkamızdan. Cehennemdeydik artık, bir daha da çıkmadık içinden. Altı uzun yıldır alışmaya çalışıyoruz ona. Mutlu adaların sıcak hortlakları çok uzaklarda, ateşsiz ve güneşsiz uzun yılların arkasında görünüyor bize.

Bu ıslak ve karanlık Avrupa'da insan nasıl, yaşlı Chateaubriand'ın Yunanistan'a giden Ampere'e söylediğı şu sözü anımsayınca hüzünle ürpermez, aynı acıyı duymaz : «Benim Attika'da gördüğüm hiçbir şeyi bulamayacaksınız. Ne o zeytin ağaçlarının bir yaprağını, ne de üzümün bir tanesini. Benim zamanımın otuna bile özlem duyuyorum. Bir çalıyı bile yaşatmaya gücüm yetmedi.»

Biz de taze kanımıza karşın, bu son yüzyılın korkunç yaşlılığına gömülü, bütün çağların otunu, salt kendisi için görmeye gideceğimiz zeytin yaprağını arıyoruz. Her yerde, her yerde onun çığılıkları, acısı, korkuları. Bu yığın yığın yaratıklar arasında cırcırböceklerine yer yok artık. Tarih, üstünde fundalık bitmeyen kısır bir topraktır. Bugünün insanı yine de tarihi seçti. Ondan ayıramazdı festen, ayrılması da gerekmezdi. Ama, tarihi kendi buyruğı altına alacak yerde, her gün biraz daha onun kölesi olmaya razı oluyor.

İşte, bunda ihanet ediyor Prometheus'a, *«bu atılgan düşünceli ve uçarı yürekli»* insanoğluna. Bunda dönüyor bugünün insanı, Prometheus'un kurtarmak istediği insanların zavallılığına. O insanlara ki, *«düşlerde yaşar gibi bakmadan görüyor, duymadan dinliyorlardı.»*

Provence'da bir akşam, pürüzsüz güzel bir tepe, bir parça deniz mavisi yetiyor insana her şeyin yeni baştan yapılması gerektiğini anlatmaya. Bedenin isteklerini karşılamak için ateşi yeniden bulmak, tezgâhları yeniden kurmak zorundayız. Attika, özgürlük ve meyveleri, ruhun ekmeği bir başka zamana. Elimizden ne gelir? Kendi kendimize bağarmaktan başka ne yapabiliriz, onları hiçbir zaman bulamayacağız ya da başkaları bulacaklar diye. Hiç değilse bu başkalarının onlardan yoksun kalmamasına çalışmaktan öte çare yok. Ne yapabiliriz? Bunlar hiç olmayacak artık, ya da başkalarının olacak diye yerinmekten ve hiç değilse bu başkalarının onlara kavuşmasına çalışmaktan başka ne gelir elden diye. Bunu acı ile duyan, yine de küsmeden yaşamaya çalışan bizler, çok mu geç geldik, çok mu erken?

Çalılıkları yeşertmeye gücümüz yetecek mi? Zamanımızda yükselen bu soruya Prometheus'un karşılık vereceğini düşünün. Gerçekte bu karşılığı çoktan vermiş o : *«Size yeni düzeni ve kalkınmayı vaat ediyorum ey ölümlüler! Eğer, bunu kendi elinizle yapacak kadar usta, değerli ve güçlü iseniz.»*

Kurtuluşun bizim elimizde olduğu doğruysa, çağımızın bu sorusuna ben evet diyeceğim, tanıdığım birkaç insanda gördüğüm kafalı güce, bilgili yiğitliğe güvenerek.

*«Evet doğruluk! diye bağırır Prometheus, ey anam benim! Görüyorsun bana neler çektirdiklerini!»*

Hermes ise alay eder kahramanla : *«Şaşıyorum sana, madem kâhindin, neden önceden görmedin bu çektiklerini?»*

*«Biliyordum»* diye karşılık verir asi Prometheus. Benim sözünü ettiğim insanlar da adaletin oğullarıdır. Onlar da bile bile herkesin derdiyle dertleniyorlar. Biliyorlar ki gözleri yoktur onun, Prometheus'un ve onun adaletini atıp yerine akim bulduğu adaleti koymak gerekir, işte, Prometheus bu yoldan çağımızın insanı oluyor.

Söylencelerin kendi yaşamları yoktur. Onlara bizim can ve kan vermemizi beklerler, yeryüzünde onların çağrısına bir tek insan karşılık verdi mi, özlerini taptaze sunarlar bize. Bizim işimiz bu özü korumak ve yeniden dirilmesi için ölüm uykusuna dalmamasını sağlamaktır. Bugünün insanım kurtarmanın olanaksız olduğunu düşünüyorum kimi zaman. Ama, bu insanoğulları ruhça ve bedence kurtarılabilir hâlâ. Onlara mutluluk ve güzellik yollarını açabiliriz. **Güzelliksiz ve özgürlüksüz yaşamaya razı olursak**, Prometheus söylencesi daha başkalarıyla birlikte bize insanın ancak bir zaman için paramparça edilebileceğini, insanın tümüne yararlı olmadıkça, hiçbir şeye yararlı olunamayacağını anımsatır bize.

İnsan ekmek ve çalı istiyorsa ve eğer ekmeğin daha zorunlu olduğu doğru ise çalının anısını korumayı öğrenelim. Tarihin en karanlık günlerinde Prometheus insanları, zor işlerini duraksamadan toprağa ve durmadan biten ota bir yanlarıyla bağlı kalacaklardır. Zincire vurulmuş kahraman, Tanrının yıldırım ve şimşeklerinde, insana olan o rahat güvenini yitirmez. Onun için, Prometheus bağlandığı kayadan daha sert, dalağını yiyen akbabadan daha sabırlıdır. Tanrılara başkaldırmaktan daha önemli olan şey bizce, **bu sürekli diretmedir**. Ve bu hiçbir şeyi ayırt etmeme ve atmama gücüdür ki, insanların dertli yüreğini dünyanın ilkyazıyla uzlaştırmış ve uzlaştıracaktır.

*L'ETE'den, 1946*

## BADEM AĞAÇLARI

Napolyon, Fontanas'a şöyle demiş : «*Bilir misiniz dünyada en çok sevdiğim şey nedir? Sadece kaba güçle hiçbir şeyin kurulamaması, iki şey dünyayı egemenliğinde tutar : Biri kılıç, biri düşünce. Kılıç, eninde sonunda düşünceye yenilir.*»

Demek, fatihler de kederleniyor zaman zaman. Bunca boş şan şerefi biraz olsun ödemeleri gerek elbet. Ama, yüzyıl önce, kılıç için doğru olan bu söz; bugün tank için pek o kadar doğru görünmüyor.

Fetihlerin bir hayli kazançları oldu ve düşünceden yoksun bırakılan yerlerin acı sessizliği, yıllarca bağıri deşik Avrupa'nın üzerine çöktü. Eskiden o korkunç Flandres Savaşlarında, Hollanda ressamaları belki kümeslerindeki horozların resmini yapabiliyorlardı. Yüz Yıl Savaşı da çoktan unutuldu gitti.

Ama, Silezyalı gizemcilerin vaazları belki kimi yüreklerde yaşıyordur hâlâ. Bugünse durum değişti, ressam da, papaz da asker oldular : Bu dünyanın yazgısına hep birden bağlanır olduk. Bir fatihin düşünceye tanıdığı yüksek ayrıcalıklar elden gitti. Ona kalan şimdi, hakkından gelemediği gücü, lanetlemekle kendini tüketmektir.

İyi insanlar, buna bir bela diyorlar. Bunun bela olup olmadığını bilmiyoruz ama, bu böyle. Yapılacak şey, bu durumu görüp ona göre davranmaktır. Bunun için de, ne istediğimizi bilmemiz gerektir. İsteddiğimiz şey ise **artık hiçbir zaman kılıç önünde boyun eğmemek, aklın hizmetine girmeyen güce hiçbir zaman hak vermemektir.**

Bu çabanın sonu yok, burası doğru. Bizim işimiz bu çabayı sürdürmektir. Ne ilerlemeden yana olacak kadar akla inanıyorum, ne de hiçbir Tarih Felsefesine. Yalnız şuna inanıyorum ki, **insanlar yazgılarının farkına varmakta durmadan ilerliyorlar...** Biz insanlar kendi yazgımız üstüne çıkmış değiliz ama onu artık daha iyi biliyoruz. Bir çelişme içinde olduğumuzu biliyorsak, çelişmeyi kabul etmemek ve onu azaltmak gerektiğini de biliyoruz, özgür insanların sonsuz kaygılarını dindirmek için birtakım çareler bulmaktır işimiz, insan olarak. Yırtılanı yeniden dikmek, böylesine açıkça haksız bir dünyada hakkı düşünülebilir bir duruma sokmak, mutluluğa zamanımızın kahrına uğramış ulusların anlayabilecekleri bir anlam vermek gerek.

Tabii, insanı aşan bir iştir bu. Ama, insanı aşan demek, insanın uzun zamanda başardığı şey demektir sadece. Öyleyse, ne istediğimizi bilelim, kaba güç, bizi çelmek için bir düşünce ya da rahatlık kılıfına girse bile, düşünceye bağlı kalmaktan şaşmayalım. İlk işimiz umutsuzluğa düşmemektir. Dünyanın sonu, geldi diye bağırarlara kulak vermeyelim. Uygarlık kolay kolay yok olmuyor ve bu dünya çökecek olsa bile, başka dünyalardan sonra çökecektir. Trajik bir çağda olduğumuz doğrudur. Ama, pek çok kimse, **trajik ile umutsuzluğu** birbirine karıştırıyor. **Lawrance** «*Trajik, yıkıma atılan zorlu bir tekme olmalıdır*» demiş. İşte, hemen benimseyip kullanabileceğimiz sağlam bir düşünce. Bugün, bu tekme hak eden birçok şey var.

Cezayir'de oturduğum zamanlar, kışları hep sabrederdim, çünkü, bilirdim ki, bir gecede, şubat ayının bir tek soğuk ve temiz gecesinde, *Consullar* Vadisinin badem ağaçları bembeyaz çiçeklerle donanacaktır. Sonra da, bütün yağmurlara ve deniz rüzgârlarına karşı komaya çalışan o narin karlara şaşardım. Ama, yine de her yıl o karlar meyveyi hazırlamaya yetecek kadar dayanırlardı.



Bu, bir simge değildir. Mutluluğumuzu simgelerle kazanacak değiliz. Biraz ciddi olalım bu işte. Demek istediğim şu : Yıkımla zehirlenmiş olan şu Avrupa'da kimileyin yaşamın yükü pek ağır basınca, daha birçok güçleri dipdiri duran **günlük güneşlik ülkelere** dönüyorum. **Düşünce ile yılmazlığın dengeleşebildiği mutlu topraklardır oraları.** Onlardan örnek aldıkça, düşünceyi kurtarmak için onun ağlamaklı değerini bir yana bırakıp güçlü kuvvetli yanlarını belirtmek gerektiğini anlıyorum. Yıkımlarla zehirlenmiş olan şu dünya, dertten hoşlanır gibidir.

**Nietzsche'nin katı kafalılık dediği derdin ta kendisi içindeyiz.** Düşüncenin böylesine yardım için el uzatmayalım.

Düşüncenin durumuna ağlamak boşunadır. Onun için, çalışalım elverir. Ama, düşüncenin gücü kuvveti, fetihçi değeri nerede? Aynı Nietzsche, onları bir bir göstermiştir. Ona göre, bu değerler, bilge kişinin karakter gücü, beğenisi, «dünyası», akla uygun mutluluğu, bükülmez gururu, soğuk azakanarlığıdır. Bu erdemler her zamandan çok bugün gereklidir ve herkes kendine uygun olanı seçebilir. Tuttuğumuz yanın büyüklüğü karşısında, her halde, karakter gücü unutulmamalıdır. **Seçim kürsülerinde, kaş çatmalarla, yıldırımlarla gösterilen güçten söz etmiyorum, beyazlığın ve özsuyunun gücü ile bütün deniz rüzgârlarına karşı koyandan söz ediyorum. Dünyanın bu karakişında meyveyi hazırlayacak olan odur.**

*L'ETE'den*

## ÖZGÜRLÜK TANIĞI

Öyle bir zamanda yaşıyoruz ki, **insanlar, tatsız ve acımasız inançlar yüzünden her şeyden utanır oldular**. Kendilerinden, mutlu olmaktan, sevmekten, yaratmaktan utanıyorlar, öyle bir zaman ki bu, **Racine Bérénice**'li yazdı diye yüzü kızaracak, **Rembrandt** *Gece Nöbeti* tablosunu yaptı diye, mahallenin karakoluna koşup kendini bağışlatmanın yolunu arayacak. Yazarlar ve sanatçılar bugün vicdan azapları içinde yaşıyorlar. **Kendimizi bağışlanık göstermeye çalışmak moda oldu aramızda**.

Doğrusunu isterseniz, bu duruma düşmemiz için bir hayli uğraşıyorlar. Dört bir yanımızdan politikacılar bağırp duruyorlar bize ve kendimizi savunmaya zorluyorlar bizi. Yararsız oluşumuzun ve yararsızlığımız dolayısıyla kötü amaçlara araç oluşumuzun hesabını vermeliymişiz. Bu birbirini tutmaz suçlamalar karşısında kendimizi temize çıkarmanın güçlüğünü söyledik mi, diyorlar ki bize : **Herkese birden hesap vermek olanaksızdır, ama bazı kimseler sizi cömertçe bağışlayabilirler**.

Bunun için de, onların partisine girmeliymiş, bu parti de dediklerine göre, doğru yoldaymış. Bu türlü savlan bir tutturdular mı, sanatçıya şunu da söylüyorlar : «*Dünyamızın yoksulluğunu görüyorsunuz. Ne yapıyorsunuz bunun için?*» Bu hayasızca yüklenmeye karşı şunu söyleyebiliriz : «*Dünyanın yoksulluğu mu dediniz? Ben onu artırmıyorum hiç olmazsa. Hanginiz bunu söyleyebilirsiniz?*»

Bununla birlikte, aramızda **kendini bilen hiç kimse, umutsuz bir insanlıktan yükselen çağrıya duygusuz kalamaz**; orası doğru. Demek ki, ne yaparsak yapalım, kendimizi suçlu bulmak zorundayız. Bu da bizi layık anlamıyla günah çıkarmaya götürür ki, en belalısı da budur.

Yine de iş görüldüğü kadar basit değil. Bizden istedikleri seçme, pek öyle kendiliğinden olmuyor.

Bu seçme, daha önce yapılmış başka seçmelere bağlı. Bir sanatçının yaptığı ilk seçme, sanatçı olmaktır. Sanatı seçmesinde kendi kimliği ve sanat anlayışı rol oynamıştır. Bu nedenler onca yaptığı seçmeyi haklı göstermeye yetmişse, bugün de aynı nedenler tarih karşısındaki tutumunu belirtmesine yardım edebilirler. Hiç değilse, ben böyle düşünüyorum ve mademki açık konuşuyoruz, biraz tuhaf da görünse, **ben bu akşam, duymadığım bir vicdan azabından değil, dünyanın yoksulluğu karşısında ve bu yoksulluk dolayısıyla mesleğimiz için duyduğum minnet ve kıvançtan söz edeceğim.**

Mademki hesap vermek gerekiyor, ben haklıyız diyeceğim, bu mesleği kinin kuruttuğu bir dünyada kendi güçlerimiz ve yetilerimizin sınırları içinde yürütmekte. O meslek ki, her birimize kimsenin can düşmanı olmadığımızı rahatça söyletebilir. Ama, bu düşünceyi açmak gerekir. Onun için, biraz yaşadığımız dünyadan ve biz yazar ve sanatçıların bu dünyada ne yapması gerektiğinden söz etmeliyim.

Dünyamızın başı dertte ve bizden bu durumu değiştirmemiz isteniyor. Ama, bu dert nedir? İlk bakışta şöyle anlatırız gibi geliyor. Bu son yıllarda, dünyada, çok insan öldürüldü, dediklerine göre, daha da öldürülecek. Bu kadar çok ölü, ister istemez, havayı ağırlaştırıyor. Yeni bir şey değil bu, kuşkusuz. **Resmi tarih, oldum olası, büyük katillerin tarihidir.** Kabil Habil'i bugün öldürmüş değil, **ama bugün Kabil Habil'i akıl uğruna öldürüyor ve onur madalyası istiyor.** Düşüncemi daha iyi anlatmak için bir örnek vereceğim.

**1947 Kasım grevleri** sırasında gazeteler Paris celladının da işini bırakacağını yazdılar. Bu yurttaşımızın kararı üstünde gereğince durulmadı bence, istediği şey apaçıktı. Her gördüğü iş için bir pirim istiyordu; her iş görenin istemekte haklı olduğu gibi. Ama, asıl isteği büro şefliği kadrosuydu.

İyi hizmet ettiğine inandığı devletin bugün bütün iyi memurlarına verebileceği tek hakkı, elle tutulur tek onuru, yani belli bir devlet kadrosunun kendisine de verilmesini istiyordu, işte tarihin yükü altında, son serbest mesleklerimizden biri de böylece sönüp gidiyordu. Evet, tarihin yükü altında diyebiliriz, gerçekten. İlk kanlı çağlarda, korkunç bir ün celladı herkesten uzak tutardı. O, işi gereği, yaşamın ve bedeninin gizine kıyan kimseydi. Korkunçtu ve biliyordu korkunç olduğunu.

**Celladın korkunç olması, insan yaşamının değerli olması demektir.** Bugünse cellatlık yalnızca utanılır bir iş olmakla kalıyor. Bu durumda celladın, elleri temiz değil diye sofraya alınmayan bir yoksul akraba işlemini görmek istememesini haklı buluyorum. Adam öldürme ve işkence etmenin birer öğretisi olduğu ve neredeyse birer kurum haline geldiği bir uygarlıkta, cellatların memur kadrolarına girmeye yerden göğe kadar hakları vardır. Doğrusunu isterseniz, biz Fransızlar bu işte biraz geç bile kaldık. Dünyanın hemen her yerinde, cellatlar bakan koltuklarına kurulmuşlar bile. Yalnız balta yerine kalem kâğıt var ellerinde.

Ölüm bir istatistik ve devlet işi oldu mu, dünya işleri artık iyi gitmiyor demektir. Ama, ölüm soyutlaştı mı, yaşam da soyutlaştı demektir. Bir adamın yaşamını bir ideolojiye kul köle etmek, onu soyutlaştırmak değil de nedir? **İşin kötüsü, biz,ideolojiler, hem de toptancı ideolojiler çağındayız.**

**Bu ideolojiler, kendilerine, dar kafalarına, budalaca mantıklarına o kadar güveniyorlar ki, dünyanın esenliğini yalnız kendilerinin başa geçmesine ve başkalarının boyun eğmesine bağlı görüyorlar.** Oysa, bir insana ya da herhangi bir şeye boyun eğdirmeyi istemek, onun kısır, sessiz, hatta ölü olmasını istemek demektir. Bunu görmek için sağımıza solumuza bakmak elverir.

Karşılıklı konuşma olmayan yerde yaşam da yoktur. Ve dünyanın en büyük bölümünde, bugün, karşılıklı konuşmanın yerini tek yanlı çatma almış, diyalogun yerini polemik tutmuştur. XX. yüzyıl tek yanlı çatma ve kötöleme çağıdır. Uluslar ve tek tek insanlar arasında, eskiden pir aşkına görülen işlerde bile, bugün, çatma konuşmanın yerini almıştır. Gece gündüz, binlerce sesin, tek yanlı bağışmaları, ulusların üstüne aldatıcı sözler, taşlamalar, savunmalar, coşkunluklar yağdırmaktadır.

Peki ama, polemik nasıl bir makinedir, nasıl işler? Karşısındakine düşmanmış gibi bakacaksın, onu basitleştirecek, hiçe sayacaksın, yani görmek bile istemeyeceksin. Kötülediğin kimsenin artık gözünün rengini bile bilmez olacaksın. Hiç güldüğü olur mu, gülerse acaba nasıl güler diye düşünmeyeceksin. **Polemik yüzünden, çoğumuzun gözünü perdeler bürümüş, artık insanlar arasında değil, bir gölgeler dünyasında yaşıyoruz.**

**İnanđırma olmayan yerde yaşam da yoktur. Bugünün tarihi ise yıldırmadan başka bir şey bilmiyor.** İnsanlar, ortak bir şeyleri olduğu ve bir şeyde her zaman buluşabilecekleri düşüncesiyle yaşar ve ancak bununla yaşamasını bilirler. Ama, biz yeni bir şey bulduk : **İnanđırılmayan kimseler de varmış meğer.** Toplama kamplarının bir kurbanının, kendini çamura atanlara bunu yapmamaları gerektiğini anlatmasına olanak yoktu, hâlâ da yok.

**Çünkü, bunu yapanlar, artık insanların değil, bir düşüncenin adamıdırlar. Bu düşünce de, yumuşamak nedir bilmeyen bir istemin buyruğundadır. İnsanlara boyun eğdirmek isteyenin kulağı sağırdır.**

**Onun önünde ya dövüşeceksin, ya öleceksin.** İşte bu yüzden, bugünün insanları korku içinde yaşıyorlar. **Mısırlıların «ölüm Kitabı»** nda doğru bir Mısırlının öbür dünyada temize çıkabilmesi için şunu söyleyebilmesi gerekirmiş : **Kimseyi korkutmadım.** Günümüzün büyükleri arasında, kıyamet günü, bu sözü söyleyecek adamı güç bulursunuz.

Bugün birer gölge durumuna gelmiş, sağır, kör, korku içinde yaşayan, karnelerle beslenen ve bütün yaşamları bir polis fişinde özetlenen insanların adsız, soyutlaşmış birer varlık sayılmalarında şaşılacak ne var? Bu ideolojilerden çıkmış düzenlerin büyük toplulukları yerlerinden söküp, zavallı birer rakam durumunda Avrupa'nın ötesine berisine sürmeleri ne kadar anlamlıdır. Bu güzel felsefeler tarihe gireli, eskiden her birinin bir el sıkma tarzı olan binlerce insan, göçmen damgası altında gömölüp gitmiştir. Çok akıllı bir dünya, bu damgayı onlar için bulmuş...

Evet, bütün bunlar **akla uygun bir kuram** adına bütün dünyayı birleştirmek istedi mi, dünyayı kuram kadar etsiz kemiksiz, kör, sağır etmekten başka yol yoktur. İnsanı yaşama ve doğaya bağlayan kökleri koparıp atacaksınız. Başka yolu yok. Dostoyevski'den beri Avrupa edebiyatında doğa betimlemelerine rastlanmaması bir rastlantı değildir sadece. Bugünü anlatan yapıtların yazarları, duygu incelikleri, sevgi gerçekleri üzerinde duracak yerde, yargıçlardan, mahkemelerden, davalardan, suçlama yollarından başka bir şey görmüyorlar. Pencereleri dünyanın güzelliklerine açacak yerde, yalnızların sıkıntılarına açılmış pencereleri kapıyorlar. ..

Sanatın büyüklüğünü yapan her şey, böyle bir dünyaya karşıdır. **Sanat yapıtı, yalnız varlığı ile, ideolojinin utkularını hiçe sayar.** Yarının tarihinde görülecek şeylerden biri fatihlerle sanatçılar arasında şimdiden başlamış olan savaştır. Oysa, her ikisinin de istediğı birdir. Politika ve sanat, dünyanın düzensizlikleri karşısında aynı başkaldırmanın iki ayrı yüzüdür. Her ikisinde de istenen şey, dünyayı birliğe götürmektir. **Sanatçının davasıyla politika öncüsünün davası uzun zamandır birbirine karışmıştır.**



**Bonaparte'in isteği ile Goethe'ninki birdir.** Ama, Bonaparte liselerimize trampeti, Goethe ise **Roma Ağıtları'nı.** (Römisç Elegien) bırakmıştır. Ama, tekniğe dayanan yapıcı ideolojiler ortaya çıkalı, devrimci fatih olmaya başlayalı iki yol birbirinden ayrılıyor. Çünkü, sağda da solda da fatihin aradığı, karşıtların uzlaşması demek olan birlik değil, ayrılıkların ezilmesi demek olan toptancılıktır. Fatihin dümdüz ettiği yerde, sanatçı ayrılıklar görür. İnsanın etini kemiğini, duygularını hesaba katarak yaratan sanatçı, hiçbir şeyin basit olmadığını ve kendinden başka insanların yaşadığını bilir. Fatihse kendinden başka türlüünün yok olmasını ister. Onunki bir efendi-köle dünyasıdır, yani bizim şu yaşadığımız dünya. Sanatçının dünyası, diri bir çatışma ve anlaşma dünyasıdır.

Hiçbir büyük yapıtı tanııyorum ki, yalnız kin üstüne kurulmuş olsun. Ama, böylesi imparatorluklar biliyoruz. Fatihin kendi davranışının mantığına göre cellat ve polis olan yerde, sanatçı ister istemez çekingen olacaktır. Bugünkü toplum politikası karşısında sanatçı için tek tutarlı yol, kimsenin buyruğunu dinlememek, ya da sanatçı olmaktan vazgeçmektir. İstese bile, bugünkü ideolojilerin tuttıkları yollara girmeyi, kullandıkları dili kullanmayı beceremez.

İşte, bunun için **bizden hesap verme, bağlanma istemek boşuna ve saçmadır.** Biz bağlı olmasına bağlıyız; ister istemez.

Kısacası, **biz savaştığımız için sanatçı değiliz, sanatçı olduğumuz için yaşıyoruz.** İşi gereği, sanatçı özgürlükten yanadır ve bu da ona çoğu kez pahalıya mal olur. İşi gereği, tarihin en içinden çıkılmaz karanlığında insanın nefes almaz olduğu yerde görevlidir. Dünyamız ne ise, o ve biz ne durumda olursak olalım, ona bağlıyız; doğamız gereği de bugün ister ulusçu, ister partici olsun, bu dünyayı elinde tutan soyut putların düşmanımız. Ahlak ve erdem adına değil – böyle söyleyip herkesi büsbütün aldatanlar da var –; biz erdemli kişiler değiliz. **Devrimcilerimizin kafa ve burun ölçülerine bağlar göründükleri erdemden yoksun olmamız da üzülecek bir şey değildir.**

Biz, bütün insanlarda ortak olan şeye tutkun olduğumuz için. akim en bayağı yanıyla girişilen işlere katılmayacağız. Ama bu, bizim bağlılığımızın ne demek olduğunu da anlatıyor. Biz, herkesin yalnızlığa hakkı olduğunu savunduğumuz için, hiçbir zaman yalnız kalmayacağız. Sıkıştırıyorlar bizi, vaktimiz yok, tek başımıza çalışamayız. Tolstoy, kendi yapmadığı bir savaş üstüne, bütün edebiyatların en büyük romanını yazdı. Bizim savaşlarsa, savaşlardan başka bir şey yazmaya vakit bırakmıyorlar... Péguy'yi ve binlerce ozanı birden öldürüyorlar...

Gerçek sanatçılar politika şampiyonu olamazlar. Çünkü onlar, bilirim, hem de nasıl, rakiplerinin ölümüne duygusuz kalamazlar. Sanatçılar yaşamdan yanadırlar, Ölümden yana değil. Elin kemiğın adamlarıdır onlar, yasanın değil. Sanatçı oldukları için, düşmanlarımlı bile anlamak zorundadırlar.

Ama, bu, hiç de demek değildir ki, iyi ile kötüyü ayırt etmek gücünden yoksundurlar. **Başkalarının yaşamını yaşamak** güçleri olduğu için, en azılı suçluyu bile temize çıkaran yanı, acıyı görebilirler.

İşte, onun için bizler hiçbir zaman mutlak bir yargı' veremeyiz ve giderek mutlak cezayı da kabul edemeyiz, ölüm cezasını kabul eden dünyamızda sanatçılar insanın ölümü reddeden yanını tatarlar.

Yalnız cellatların düşmanıdırlar, başka hiç kimsenin değil.

Actuelles l'den, 1948

## KÖTÜMSERLİK, İYİMSERLİK.

Birkaç zamandır bazı yazılar çıkıyor. Bunlarda, kötümser sayılan kimi yapıtların insanı dosdoğru en aşağılık köleliklere götürdükleri ortaya konmak isteniyor. Bu yazılarda yürütülen akıl bir hayli basittir. Kötümser bir felsefe, özü gereği, umudunu yitirmiş, yılgın bir felsefedir ve dünyanın iyi olmadığına inananlar, ister istemez zorbalığa alet olurlar, demek isteniyor. Bu yazıların en iyisi olduğu için en etkini **Georges Adam'ın Lettres Françaises'deki yazısıdır.** *Georges Adam L'Aube* gazetesindeki son yazılarından birinde bu suçlamayı, şu olmayacak başlıkla yeniden ele alıyor :  
***"Nazilik ölmedi mi?"***

Bu çekişme karşısında bence yapılacak tek şey, açık konuşmaktır. Sorunun beni aşmasına, **Malraux'yu, Sartre'ı ve benden önemli daha başkalarını** ilgilendirmesine karşın, kendi adıma konuşmamanın da bir ikiyüzlülük olduğunu görüyorum. Ama, yine de çekişmenin özü üzerinde duracak değilim. Kötümser bir düşüncenin, ister istemez yılgın olacağını sanmak hamca bir düşüncedir, ama çürütülmesi de bir hayli uzun sürer. Ben yalnızca bu yazıları yazdıran düşünce yolundan söz edeceğim.

Hemen söyleyelim ki, bu yol olayları hesaba katmak istemeyen bir yoldur. Bu yazıların çıktığı yazarlar, buldukları yerde ve ellerinden geldiği kadar göstermişlerdir ki, filozof olarak iyimser olmasalar bile, insan olarak ödevlerini bilmemiş değillerdir, öyleyse, yan tutmayan düşünce şunu kabul eder ki, yadsımacı bir felsefe, olaylar karşısında, özgürlük ve yiğitlik ahlakıyla pekâlâ bağdaşabilir.

Bunda, olsa olsa, insan yüreğini biraz daha iyi öğrenmek fırsatını bulurum, der.

Yan tutmayan düşünce bunda haklı. Çünkü, kimi kafalarda, yadsıma felsefesiyle, olumlu ahlakın buluşması, aslında, yaşamamızı bunca derinden sarsan büyük sorunu ortaya koymaktadır. Kısaca söylemek gerekirse, **bu bir uygarlık sorunudur** ve bilinmesi gereken şudur : **İnsan, ne Tanrının, ne de akılcı düşüncenin yardımı olmadan, tek başına kendi değerlerini yaratabilir mi? İşte, bunun karşılığını vermeye hiçbirimizin gücü yetmiyor.**

Bunu açıkça söylüyorum, çünkü, Fransa ve Avrupa bugün ya yeni bir uygarlık yaratmak ya da yok olmak durumundadır.

Ama, uygarlıklar, onun bunun kulağını çekmekle kurulmaz. **Uygarlıklar, düşüncelerin çatışması, düşüncenin kanamasıyla, acı ve yürek ile kurulur.** Olacak şey mi, Avrupa'yı yüz yıldır uğraştıran sorunları Aube gazetesinde bir başyazar bir anda çözüversin? Hem de öyle yazar ki, kılı kıpırdamadan Nietzsche'yi bir ten düşkününü yapıyor. Heidegger'e de yaşamının boş olduğu düşüncesini yüklüyor. Benim o çok ünlü *existentialisme*'e pek bağlılığım yok. Uzun sözün kısası, bu felsefenin verdiği sonuçları yanlış sayıyorum. Ama, ne de olsa, bu felsefe insan düşüncesinin büyük bir serüvenidir ve Bay Rabeau'nun yaptığı gibi onu en kısa görüşlü konformizm ile yargılamak insanın gücüne gidiyor doğrusu.

İşin doğrusu şu ki, bu sorunlar ve bu çabalar zamanımızda hiç de yansızlığın kurallarına uygun olarak ele alınmıyor, değerlendirilmiyor. Onları olaylara bakarak değil, bir öğretiyeye göre yargılıyorlar.

Komünist ve Hıristiyan arkadaşlarımız bizimle konuşurken, bizim saygı beslediğimiz öğretilerinin yüksek kürsüsünden konuşuyorlar. Bu öğretiler bizim öğretilerimiz değil ama, hiçbir zaman bu öğretilerden onların bizim üstümüze konuştukları eda ile konuşmak aklımızdan bile geçmemiştir.

Bıraksınlar bizi, karınca kaderince bu denemeyi ve kendi düşüncemizi yürütelim. Bay Rabeau, fazla okuyucumuz var diye kınıyor bizi.

Bunda ileri gidiyor, sanırım. Ama, bunun doğru bir yanı varsa o da şudur : Bizim üstünde durduğumuz sıkıntı, bütün bir çağın sıkıntısıdır ve biz kendi yaşantımızdan ayrılmak istemiyoruz. Biz kendi tarihimiz içinde düşünmek ve yaşamak istiyoruz. Biz, inanıyoruz ki, bu yaşamın gerçeğine ancak herkesin kendi dramını sonuna kadar yaşamasiyla erilebilir. Çağımız nihilisme'den çok çektiyse, aradığımız ahlaka nihilisme'i bir yana bırakmakla varılmaz. Hayır, her şey yadsımada ya da saçmada bitmiyor, biliyoruz bunu. Ama, önce yadsımayı ve saçmayı ele almalı. Çünkü, bizim kuşağımız önce onlara rastladı ve ilkin onlarla kozunu paylaşmak zorundadır,

**Bu yazıların çatığı insanlar, hem yapıtları hem de yaşayışlarıyla bu sorunu dürüstçe çözmeye çalışıyorlar.** Başkalarının var güçleriyle uğraştıkları halde çözdüklerinden emin olmadıkları bir sorun birkaç satırla kesilip atılamaz; o kadar güç mü bunu anlamak? iyi niyetle girişilen her iş gibi, onlar karşısında da sabredilemez mi biraz? Daha alçaktan konuşulamaz mı onlarla?

Bu protestoyu burada kesiyorum. Çatışmaya bir ölçü getirmiş olduğumu umarım. Ama, sözlerimin büsbütün öfkesiz olmadığını da söylemek isterim. Yansız eleştirme bence en güzel şeydir. Filan yapıt kötüdür ya da falan felsefe insan yazgısına zararlıdır denmesini anlarım. Yazarların yazdıklarından sorumlu olmaları doğrudur.

Böyle olunca daha derin düşünmek zorunda kalırlar ve **hepimizin derin derin düşünmeye öyle gereksinmemiz var ki!** Ama, bu ilkelere dayanarak şu ya da bu adamda kulluk eğilimi görmek (hem de tersini gösteren kanıtlar varken), filan ya da falan düşüncenin, ister istemez, Naziliğe götüreceği sonucuna varmakla, adlandırmak istemediğim bir çeşit insan olmuş ve iyimser felsefenin ahlak yönü üstüne kötü örnekler vermiş oluyorlar.

*Actuelles l'den, 1948*



## KORKU ÇAĞI

XVII. yüzyıl, matematik ağı, XVIII. yüzyıl fizik ağı, XX. yüzyılımız korku çağıdır. Diyeceksiniz ki korku bir bilim değildir. Ama, bu korkuda bilimin payı var. Çünkü kuramsal alandaki son gelişmeleri onu kendi kendini yadsımaya götürdü; pratik alandaki gelişmeleri ise, bütün dünyayı yok edebilecek duruma geldi. Üstelik, korku bir bilim sayılmasa bile, onun bir teknik olduğu su götürmez.

Yaşadığımız dünyada en göze çarpan şey, çoğu insanların, her çeşit inanç sahipleri dışında, gelecekte yoksun olmalarıdır. Geleceğe el atmayan, gelişme, iyileşme umudu olmayan bir yaşamın ne değeri olabilir? Aşılmaz bir duvarın önünde yaşamak kpeke yaşamaktır.

Doğrusunu isterseniz, benim kuşağımdakiler ve bugün atölyelere ve fakültelere girenler köpekçe yaşamış ve yaşamaktadırlar.

İnsanların geleceğe kapalı yaşamaları ilk kez bugün olmuyor elbet. Ama, insanlar eskiden konuşarak başarılar bu duvarı aşarlardı. Kendilerine umut veren başka değerleri yardıma çağırırlardı.

Bugün kimse konuşmuyor (*eski söylediklerini yineleyenlerden başka*), çünkü, dünyayı sürükleyen kör ve sağır güçler, öğütleri, haber vermeleri, yalvarıp yakarmaları dinleyeceğe benzemiyor. Şu son yıllarda gördüklerimiz bizde bir şeyi kırdı. Bu şey, insanın güvenidir; o güven ki, insanlığın dilini konuştuk mu bir başkasından insanca karşılık göreceğimize inandırır bizi. Gözlerimizin önünde yalan söylediler, insanı küçülttüler, öldürdüler, sürdüler, işkencelere soktular. Ve hiç bir kez, bunu yapanlar, yaptıklarının kötü olduğuna inandırılmadı. Çünkü, kendilerine güveniyorlardı. Çünkü soyut bir kafa, yani bir ideolojinin adamı başka bir şeye inandırılmaz.

İnsanlar arasında sürüp gelen uzun diyalog bitti. İnandırılmayan bir adamdan elbette korkulur...

... Bu korku ile hesaplaşmak için onun ne demek istediğini, neden kaçtığını bilmek gerekir. Onun demek istediği de, kaçtığı da aynı şeydir : Öldürmenin haklı görüldüğü, insan yaşamının hiçe sayıldığı bir dünya. İşte, günümüzün başlıca siyasal sorunu budur, öteki sorunlara geçmezden önce, bunun karşısında tutumumuzu açıklamalıyız. Hiçbir şeyi kurmaya başlamadan önce, şu iki soru üzerinde durmalıyız : **Doğrudan doğruya ya da dolayısıyla öldürülmek ya da işkence görmek ister miriniz, istemez misiniz? Doğrudan doğruya ya da dolayısıyla başkasını öldürmek ya da işkenceye sokmak ister misiniz, istemez misiniz?** Bu sorulara hayır diyenlerin hepsi, ister istemez, davranışlarını değiştirecek bir sürü sonuçlara sürükleneceklerdir. Ben, bu sonuçlardan birkaçı üzerinde durmak istiyorum. Bu arada iyi niyetli okuyucum, kendi kendine aynı şeyi sorsun ve karşılığını versin.

*Actuelles, l'den*

## DÜNYAYI ELDE ETME

«**Dünyayı elde eden adam**, diyor, ben işi seviyorum diye düşünmekten vazgeçtim sanmayın, inandığım şeyi pekâlâ anlatabiliyorum. Çünkü, inandığıma var gücümle inanıyorum, kesin ve açık bir görüşle görüyorum onu. O kadar iyi biliyorum ki anlatamıyorum.» diyenlerden sakının. Çünkü anlatamıyorlarsa, iyi bilmiyorlar ya da tembel oldukları için anlatmak istedikleri şeyin dışında, kabuğunda kalıyorlardır.

**Düşünce adamı olarak fazla inanç aramayın bende**, insan bütün bir ömrün sonunda bir tek gerçeği benimsemek için yıllar geçirdiğini fark eder. Oysa, bir tek gerçek apaçık olmak koşuluyla, bütün bir ömrü doldurmaya yeter. Bana gelince, insan teki üstünde söyleyeceklerim var, her halde. İnsan bunu gerekince ve gereken küçümseme ile dobra dobra söyleyebilmeli.

Bir insan söyledikleri kadar söylemedikleri ile de insanlaşır. Ben de çok şeyleri söylemeyeceğim.

Ama, var gücümle inanıyorum ki, insan tekine iyi ya da kötü diyenler, bu düşüncelerini söylerken hiç de bizim kadar görmüş geçirmiş değillerdi. Düşünce, duygulan altüst eden düşünce görülmesi gereken şeyi sezinlerdi belki de. Ama, çağımız, yıkıntıları ve dökülen kanlarıyla her şeyi açıkça gözümüzün önüne koydu. Eski uluslar, toplumla bireyin değerlerini ölçebiliyor, hangisinin hangisine hizmet etmesi gerektiğini arayabiliyorlardı. Neden? Çünkü, her şeyden önce, insanların severek bağlandıkları bir aldanişa göre bütün varlıklar dünyaya ya iş görmek ya da iş gördürmek için gelmişlerdi. Sonra da, ne toplum ne de insan teki neler yapılabileceğini henüz göstermiş değillerdi.

**Nice iyi insanlar gördüm ki, o kanlı *Flandres* savaşlarında Hollanda ressamlarının yarattıkları büyük yapıtlara, o korkunç Otuz Yıl Savaşının ortasında *Silezyalı* din adamlarının söylevlerine hayrandılar.**

Yaşadıkları dünyanın gürültüleri üstünde, ölmez, değişmez değerler olduğuna inanıyorlardı. Ama, o gün bugündür zaman değişti. Bugünün ressamlarında o eski rahatlık yok artık. Ama yürekleri yaratıcının yüreği gibi, yani taştan da olsa, bir işe yaramaz.

Çünkü, bugün herkes, evliyanın kendisi bile seferberdir. İşte, en derinden duyduğum şey belki de budur. Siperlerde zorlama yaratılan her üründe, ister dua ister edebiyat olarak, top tüfek altında yoğrulan her çizgide sonsuzluktan bir şeyler eksiliyor. Zamanımdan ayıramayacağımı anlayınca, onunla birleşmeye karar verdim. İşte, onun için, insan tekine önem verişim, onu anlamım yitirmiş, küçülmüş gördüğümdendir yalnız. Kazanılmış bitmiş davalar olmadığını bildiğim için, gönlüm yitirilmişlerden yanadır: Bunlar insandan, bozguna da utkuda da değişmeyen bir ruh bütünlüğü ister. Bu dünyanın yazgısını benimseyen için, uygarlıkların çatışmalarında bunaltıcı bir şey var. Ben bu bunaltıyı benimsedim ve onda kendi rolümü oynamak istedim. Tarihle sonsuz arasında kalınca, tarihi seçtim. Çünkü, ben kesin olarak bildiklerimi severim. Tarih hiç olmazsa apaçık karşımda. Üstüme abanan bu güce nasıl «yok», derim.

**Bir an gelir ki insan iç dünya ile dış dünya, düşünme ile iş yapma arasında, ikisinden birini seçmek zorunda kalır. Buna adam olmak derler.** Bu seçmenin verdiği acılar korkunçtur. Ama, onurlu bir yürek için, ikisinin ortası yoktur. Ya Tanrı var, ya zaman. Ya şu haçı alacaksın, ya şu kılıcı. Ya dünyamızın, bütün kendi gürültülerini aşan bir anlamı var, ya da bu gürültü patırtıdan başka hiçbir gerçek yok. Ya zamanla birlikte yaşar ölürsün, ya daha yüce bir yaşam uğruna zamanın dışına çıkarsın.

Biliyorum, insan gevşek davranabilir, hem zamanını yaşar hem de zamansız'a inanır. Buna boyun eğmek denir. Bu sözdense öğrenirim. Bana ya hep ya hiç gerek. İş dünyasını, dış dünyayı seçince, iç dünya benim için bilinmeyen bir ülke oluyor sanmayın. Ama, o bana her şeyi veremez, sonsuzdan yoksun kalınca da, zaman ile birlik olmak isterim. Hesaplarımda **ne özleme, ne vahlanma** isterim. İstedğim, her şeyi apaçık görmektir yalnız. Size şunu söylüyorum, yarın asker olacaksınız.

Sizin için de, benim için de, bir kurtuluş olacak bu. İnsan teki hiçbir şey yapamaz ama, her şey de yapabilir. İnsan tekinin bu güzel elindeliği karşısında neden onu bir yandan yüceltirken bir yandan küçülttüğümü anlarsınız. Onu ezen dünya, kurtaransa benim. Ona bütün haklarını veriyorum.

Dünyayı elde edenler, bilirler ki iş kendi başına yararsızdır. Tek yararlı iş, insanı ve dünyayı yeniden yapan iştir. İnsan yapacak' değilim ben. Ama, öyle yapıyormuş gibi davranmalıyım. Çünkü savaş yoluna girince, insan bedeni çıkıyor karşıma. Küçülmüş alçalmış da olsa, tek gerçeğim o. Yalnız onunla yaşayabilirim. Yaratık vatanımdır benim. İşte, bunun için bu saçma ve sınırlı çabayı seçtim. İşte, bunun için savaştan yanayım. Çağ böyle istiyor, söyledim. Şimdiye kadar bir fatihin büyüklüğü coğrafya yönündendi. Büyüklüğü, yendiği ülkelerin büyüklüğü ile ölçülürdü. Sözcüğün anlamı boşuna değişmedi; yenen - komutan anlamına gelmiyor artık. Büyüklük yön değiştirdi. Büyüklük artık karşı koymada, geleceksiz bir özveride aranıyor. Bu da bir yenilmez zevkinden gelmiyor.

Utku elbette istenecek bir şeydir. Ama, bir tek utku vardır, o da sonsuz utkudur, hiçbir zaman ulaşamayacağım bir utku. Takıldığım, kafamı çarptığım işte bu. Bu devrim her zaman Tanrılara karşı yapılır, başta Prometheus'unki, yeni anlamdaki fatihlerin ilki olan Prometheus'unki. **Devrim, insanın yazgısına karşı koyması, hakkını istemesidir.** Yoksulun hak istemesi bir bahanedir yalnız.

**Ama, ben bu devrimci davranışı yalnız bir tarih olayı olarak kavrayabilirim, ancak orda buluşabilirim onunla.** Ama, bu davranıştan hoşlandığımı sanmayın. Tanrı ve insan anlaşmazlığı karşısında ben insandan yanayım. **Aydınlığımı, onu yok sayan karanlığın ortasına koyuyorum. İnsanı, onu ezen güce karşı yüceltiyorum, özgürlüğüm, başkaldırışım, tutkum bu gerginlik, bu aydınlık ve bu sonsuz yenileşme içinde birleşiyor.**

Evet, insan kendi kendinin amacıdır, kendi kendinin tek amacı. Bir şey olmak istiyorsa, ancak yaşamda olabilir. Bunu çok iyi biliyorum artık. Fatihler kimi zaman yenmekten, aşmaktan söz ederler.

Demek istedikleri, her zaman «kendini aşmaktır». Bunun ne demek olduğunu anlarsınız. Her insan kendini bir Tanrı gibi görür zaman zaman, öyle derler hiç değilse. Şundan dolayı ki, insan bir an içinde insan kafasının şaşırtıcı büyüklüğünü sezinler.



Fatihler hep bu yükseklerde, bu büyüklüğün tam bilincinde yaşayacak kadar güçlü olduklarını sanan insanlardır. Bu bir hesap sorunudur, az mı çok mu sorunu. Fatihler çok ister, çok yaparlar. Ama, ne yapsalar insanın isteyip yapabileceğinden çoğunu yapamazlar. Onun için, hep insan potası içinde kalırlar, en ateşli devrimlerde bile.

**Devrimlerde insanı paramparça bulurlar. Ama sevdikleri, hayran oldukları tek değeri de orada bulurlar : insan ve sessizliği.** Yoksulluklar zenginlikler bundan gelir. Bir tek lüksleri varsa, o da insanlar arasındaki alışveriştir. İnsan nasıl anlamaz ki, bu geçici evren içinde, insanca olanın, yalnız insanca olanın daha ateşli bir anlamı vardır. Uzanan çehreler, bugün var yarın yok kardeşlik, insanlar arasındaki o güçlü ve çekingen dostluklar en gerçek zenginliklerdir. Çünkü, bunlar yok olup gidecek değerlerdir. İnsan yalnız onlar arasında kendi güçlerini ve sınırlarını, yani kendi yapabileceği şeyi kavrar. Kimileri deha sözünü ederler. Ama, 'deha pek düşünülmeden söylenmiş bir sözdür. Bence zekâ demek daha iyi. Doğrusu, zekâ yaman bit değer olabilir. Bu ıssız dünyayı aydınlatan, ona egemen olan zekâdır. Köleliklerini bilir ve değerlendirir. Zekâ bu bedenle birlikte ölecektir. Ama, bilgi, işte, onun özgürlüğüdür.

*Le Mythe de Sisyphe'den*

## BEDENLERİ KURTARMAK

Son iki yıldır gördüklerimizden sonra, hiçbir doğruluğun, doğrudan doğruya ya da dolayısıyla, bir adamı öldürtmeye hakkı olacağını kabul edemeyeceğimi söylediğim bir gün, düşüncelerine zaman zaman saygı duyduğum bazı kimseler, benim bir ütopya da yaşadığımı söylediler. Dediler ki, her siyasal doğruluk er geç öldürmek zorunda kalır. İnsan ya bu aşırılığa düşmeyi göze alır ya da dünyayı olduğu gibi kabul eder.

Bu yargı büyük bir coşkunlukla öne sürülüyordu. Ama, öyle sanıyorum ki, bu coşkunlukları başkalarının ölümünü düşlerinde yaşayamadıklarından ileri geliyordu. Başkalarının ölümünü düşünmemek çağımızın bir bozukluğudur. Nasıl telefonda birbirimizi görmeden sevebiliyorsak, nasıl madde üzerinde ellerimizle değil makine ile çalışıyorsak, öldürme ve öldürülme zamanımızda bir vekil, bir aracı eliyle oluyor. Böylesi, kuşkusuz, temiz olmasına daha temiz ama, insan yaptığı işin ne olduğunu daha iyi biliyor.

Bu yargının doğrudan doğruya olmasa da, bir başka gücü daha var. **Ütopya** sorununu ortaya koyuyor.

Benim ve benim gibilerin istediğimiz dünya, kimsenin kimseyi öldürmediği (o kadar deli değiliz) bir dünya değil, adam öldürmenin haklı olamayacağı bir dünyadır. Bunda gerçekten ütopya ve çelişme içindeyiz. Çünkü, yaşadığımız dünya öldürmenin haklı sayıldığı bir dünyadır, onu istemiyorsak, değiştirmek zorundayız. Değiştirmek isteyince de, öldürmeyi göz önüne almak gerekecek gibi görünüyor. Demek, **bir öldürme bir başka öldürmeye yol açacak ve hep korku içinde yaşayıp gideceğiz** : İster buna boyun eğelim, ister yerine bir başka korku getirerek onu ortadan kaldırmaya çalışalım. Bence, herkes bunun üstünde düşünmeli. Çünkü, bütün bu düşünce çatışmaları, korkutmalar, öfkeler ortasında beni şaşkırtan şey, herkesin iyi niyetli olması. Herkes –sağdaki soldaki vurguncular bir yana– kendi doğrusunun insanları mutluluğa götüreceğine inanıyor. Ne var ki, bütün bu iyi niyetler bir araya geldi mi, bu cehennemi andıran dünya çıkıyor ortaya; öyle bir dünya ki, orada insanlar öldürülüyor, korkutuluyor, sürülüyor, yeni bir savaş hazırlanıyor. Öyle bir dünya ki orada insan hakarete, ihanete uğramadan bir şey söyleyemiyor.

Bundan Şu çıkıyor : **Eğer bizim gibiler çelişme içindeyse, hiç de yalnız değiliz. Bizimkine topya diyenlerin kendileri de, bir başka topya içinde yaşıyorlar.** Hem de sonunda daha pahalıya mal olacak bir ütopyada, yleyse, öldürme hakkını reddetmek bizi topya kavramı üzerinde yeniden düşünmeye zorluyor. Şunu da söyleyebiliriz sanıyorum, bu konuda : Ütopya gerçekle çelişme durumunda olan Şeydir. Bu bakımdan kimsenin kimseyi öldürmemesini istemek tam anlamıyla bir ütopyadır, salt ütopyadır. Ama, adam öldürmenin haklı görülmemesini istemek topya olarak çok daha hafiftir. Oysa, ilerleme düşüncesine dayanan ve ilkelerinin toplumu er geç dengeye götüreceğine inanan Marksist ve kapitalist ideolojilerin topyalık dereceleri çok daha fazladır. Üstelik, bize çok pahalıya da mal oluyorlar. Pratik olarak Şu sonuca varabiliriz : Gelecek yıllardaki savaş topya güçleri ile gerçek güçleri arasında değil, gerçeği kendine mal etmek isteyen deęiŐik topyalar arasında olacak ve insanın yapabileceği de bu ütopyalardan en zararsızını seçmekten başka bir Şey olmayacak. Ben Şuna inanıyorum ki, her Şeyi kurtaracağımızı ummak akıl işi olmaktan ıktı.

Görülüyor ki, kimseye öldürme hakkı tanımamak hiç de bugünkü gerçekçi davranışlardan daha ütöpik değildir. Bütün sorun, bu davranışların daha az mı, daha çok mu pahalıya mal olduğudur. Bu da, çözülmesi gereken bir şey olduğuna göre, kafaları ve ulusları barışa götüreceğ koşulları aramanın bir ütopya olarak da, yararlı olduğunu düşünebilirim. Bu düşünce korkusuz ve iddiasız olmak koşuluyla, doğru bir inanışa ve ne cellat ne de kurban olmak istemeyen insanlar arasında geçici de olsa, bir uzlaşmaya yol açabilir.

*Actuelles l'den*

## BUGÜNÜN DÜNYASINDA SANATÇI NE YAPABİLİR?

Sanatçı kooperatifler üstüne yazmasın ama, başkalarının katlandığı acıları da uyuşturmasın içinde.

Madem kendi düşüncemi soruyorsunuz bana, elimden geldiğince açık konuşacağım. Zamanımızda olup biten işlere sanatçı olarak karışmak zorunda değiliz ama, insan olarak karışacağız elbet.

**Sömürülen ya da kurşuna dizilen madenci, kamplarda, sömürgelerde yaşayan köleler, ezilen, canı çıkarılan dünya dolusu insan sürüleri sustuğu sürece konuşabilenlerin onların yerine konuşması, onlardan yana olması gerek.** Ben, günler günü gazetelerde, kitaplarda bunca kavga yazıları yazdıysam, ortak savaşımına katıldıysam, dünyayı Yunan heykelleriyle, ana-yapıtlarla doldurmak isteği değildi beni dürten.

İçimde bunu isteyen bir insan yok değil, var. **Düşüncemin yarattıklarını yaşatmaya çalışmak** yapabileceğim en iyi iş de onun için. Ama, ilk yazılarımdan son kitabıma değin en çok, hatta belki gereğinden çok sürüklendiğim şey, yaşadığımız günler, nerde olursa olsun ezilen, alçaltılan insanlar oldu. Bu insanlar umutsuz yaşayamaz, herkes susar ve onlara ki türlü alçalmadan birini seçmek kalırsa, bütün umutları yok olur, bizimki de birlikte. İnsan böyle bir duruma düşmeyi istemez, istemeyince de kulesine çekilip uyuklayamaz. İyi insan olduğu için değil, salt yaşadığı için istemez bunu. İçinden, kendiliğinden bir tepki duyar buna karşı, ya da duymaz. Duymayanları çok biliyorum ama, rahat uykularında hiç de gözüm yok.

Ama, bu demek değildir ki, **sanatçı yanımızı toplumsal bir çeşit din dersi vermeye harcayacağız.** Sanatçıya neden her zamankinden çok gereksinmemiz olduğunu başka yerde söylemiştim. Ama, toplum işlerine insan yanımızla katılırsak, yaşadığımız gerçek ister istemez söz söyleyişimizi etkiler.

Söyleyişte de sanatçı değilsek, neyin sanatçısıyız? Yaşarken savaşçı olduktan sonra, yapıtlarımızda ıssız çöllerden, bencil sevişmelerden de söz etsek, yaşadığımız savaş içten içe bir titreşimle o çölü, o sevişmeyi insan sesleriyle doldurur.

Her şeyi hiçe saymacılıktan kurtulduğumuz şu sırada, ne insanlık değerleri için sanat değerlerini budalaca hiçe sayarım, ne de sanat değerleri için insanlık değerlerini. Bence bu değerler birbirinden hiç ayrılmaz ve bir sanatçının (*Moliere'in, Tolstoy'un, Melville'in*) büyüklüğünü bu iki değeri dengede tutmasıyla ölçerim. Bugün, olayların baskısı altında bu iki değer arasında gergin bir durumda yaşamak zorunda kalıyoruz. Onun için nice sanatçılar bu gerginliğe katlanamayarak ya fildişi kuleye sığınıyorlar, ya da toplum dinciliğine. Ben, her iki türüsünü de kaçamak sayıyorum. **İnsan acılarına ve güzelliğe aynı zamanda hizmet etmeliyiz.** Bunun gerektirdiği sabır, güç ve sessiz, gösterişsiz başarı beklediğimiz yeniden-doğuşun dayanacağı değerlerdir.

Bir söz daha. Bu çabanın ne tehlikeli, ne acı yanları olduğunu biliyorum. Tehlikelere göğüs germekten başka çaremiz yok : Köşesinde oturan sanatçılar çağı geçti. Kırılmak, dünyaya küsmek de yok. Sanatçının kolayca düşeceği durumlardan biri kendini yalnız sanmaktır. Ona yalnız olduğunu bağıra bağıra söylemekten oldukça pis bir zevk alanlar da çıkıyor. Ama, aslında hiç de öyle değil; Sanatçı herkesin ortasında, bütün çalışan ve savaşımların ne üstünde, ne altında, onların tam hizasındadır. Yapmaya geldiği iş, baskı karşısında zindanları açmak, herkesin derdini ve sevincini dile getirmektir.



Bu işte sanat, düşmanlarına karşı, kendinin kimseye düşman olmadığını göstererek haklı çıkar. Elbette sanat tek başına doğruluk ve özgürlük getirecek bir diriliş sağlayamaz ama, sanat olmadıkça bu diriliş biçimini bulamaz, bulamayınca da hiçbir şeye benzemez. Kültür ve onun gerektirdiği bağıntılı özgürlüğün bulunmadığı toplum ne kadar düzenli olursa olsun bir vahşi ormandır. Onun için de her gerçek sanat yaratışı yarın için bir muştudur.

*Actuelles II'den*

## SANAT VE DEVRİM

Sanat da hem bir coşma, hem yadsıma işidir. Nietzsche : «*Hiçbir sanatçı gerçeği çekemez*» der.

**Doğrudur.** Ama, hiçbir sanatçı gerçekten vazgeçemez de. Yaratma hem birliğe varmak ister, hem de dünyayı hiçe sayar. Ama, dünyayı hiçe sayması, ondaki eksiklikten ötürüdür ve dünyanın bazen kavuştuğu bütünlük adınadır. **Burada devrim, tarih dışında, doğallığında ve ilkel karmaşıklığı içinde görülür, öyleyse sanat bize, devrimin özüne son bir ışık verebilir. Bununla birlikte, bütün devrimcilerin sanata düşmanca davrandıklarını da görmezlikten gelemeyiz.** Platon yine bir hayli yumuşaktır.

Yalnız **dilin aldatma görevini** ele alır, Devlet'inden yalnız ozanları kovar. Bunun dışında, güzellik onun için dünyadan üstündür.

Devrim, ahlaki tutup güzelliği sürgün ediyor. Rousseau, sanatta, toplumun doğaya eklediği bir bozulma görüyor. Saint - Just tiyatrolara ateş püskürüyor. «*Akıl bayram*» için hazırladığı programda, akıl «güzellikten çok dürüstlüğü» olan bir kimsece canlandırılmasını istiyor. Fransız Devrimi, hiçbir büyük sanatçı yetiştirmiyor, sadece Desmoulin gibi bir büyük gazeteci, Sade gibi saklı bir yazar yetiştiriyor. Zamanının tek ozanını giyotine gönderiyor. Tek büyük düzyazı ustası Londra'ya sığınıyor ve Hristiyanlıkla krallığı savunuyor. Biraz sonra, Saint - Simoncular «topluma yararlı» bir sanat ileri sürüyorlar. «*İlerleme için sanat*», XIX. yüzyıl boyunca söylenip durmuş bir beylik sözdür. Onu Victor Hugo da kullanmış ama, inandırıcı kılamamış. Yalnız Valles sanatı kötülemekte yürekten bir ses bulabilmiştir.

Bu ses, Rus nihilistlerinin de sesidir. Pisarev **faydacı değerler önünde estetik değerlerin yıkıldığını** ileri sürüyor. «Bir Rus Rafael'i olmaktansa bir Rus kunduracısı olmayı daha çok isterim» diyor. Bir çift çizme, onun için Shakespeare'den daha yararlıdır. Büyük ve dertli nihilist ozan Nekrassov, bir parça peyniri Puşkin'in bütün yapıtlarına değişmeyeceğini söylüyor. Tolstoy'un sanatı nasıl aforoz ettiğini herkes bilir. Büyük Petro'nun, Petersburg'daki yaz bahçesine getirttiği daha İtalyan güneşinin parıltısı üstünde Venüs ve Apollon heykellerine devrimci Rusya sırtını çevirdi.

**Yoksulluk, bazen, mutluluğa anımsatan görüntülerden acı duyar ve kaçır.**

Alman ideolojisi, sanatı suçlandırmada daha yumuşak değildir. **Phénoménologie**'nin devrimci yorumcularına göre, uzlaşmış bir toplumda sanat kalmayacaktır. Güzellik yaşanacak, düşünmeyecektir. Tümüyle akla dayanan gerçek, tek başına bütün susuzlukları giderecek. Biçimci düşüncenin, kaçmak özleminin yerilmesi, sanata kadar yayılıyor, doğal olarak. **Marx'a göre sanat, bütün zamanların malı değildir, tam tersine kendi çağı ile sınırlıdır ve yöneten sınıfın tuttuğu değerleri anlatır, öyleyse, bir tek devrimci sanat vardır ki, o da devrimin buyruğuna giren sanattır.**

Tarih dışı güzellik yaratan sanat, akla dayanan tek çabaya, tarihin salt güzelliğe çevrilmesine engel olur. Rus kunduracısı devrimci rolünü bildiği andan başlayarak, değişmez güzelliğin gerçek yaratıcısıdır. Raffaello ise geçici bir güzellik yaratmıştır, yeni insanın anlamayacağı bir güzellik.

**Gerçi Marx, Yunan güzelliğinin bizim için hâlâ nasıl güzel, kalabildiğini kendi kendine soruyor. Ona göre, bu güzellik, dünyamızın saf çocukluğunu anlatır.** Biz yaşlılar çekişmelerimiz ortasında bu çocukluğun özlemini duyarız. Ya Rönesans İtalyası'nın ana - yapıtları, ya Rembrandt, ya Çin sanatı, nasıl güzel gelebilir bize hâlâ? Üstünde durmaya değmez. Sanata karşı dava açılmış bir kere, ve bugün sanatlarına, zekâlarına iftira etmek zorunda kalan sanatçı ve düşünürün kaçamaklı suç ortaklığıyla sürüp gitmektedir.

Şunu unutmamalı ki, Shakespeare'i ya da güzelliği kötüleyen kunduracı değil, tersine, Shakespeare'i okuyup duran ve... çizmeciliği ne isteyen ne de becerebilen kimselerdir. Zamanımızın sanatçıları, XIX. yüzyılda Rusya'nın günah çıkararak kişizadelerine benziyorlar; mazeretleri vicdanlarındaki huzursuzluktur. Ama, günah çıkarma bir sanatçının sanatı karşısındaki duygularının en sonunda gelir. Güzelliği, gelecek zamanlara gelinceye kadar da, kunduracıyı, kendi yararlandığımız bu artık ekmek payından yoksun etmeye kalkmak haddini bilen insana yakışmaz.

*L'homme révolté'den*

## DEMOKRASİ VE ALÇAK GÖNÜLLÜLÜK

İyi denebilecek hiçbir siyasal düzen yoktur belki de. Ama demokrasi bu düzenlerin en az kötü olanıdır. Demokrasi parti kavramından ayrı düşünülemez. Ama, parti kavramı, pekâlâ demokrasisiz de olabilir. Bu, bir parti ya da bir avuç adam değişmez gerçeği bulduğuna inanırsa böyle olur. İşte, bunun için, millet meclisi ve milletvekilleri bugün alçak gönüllülük kürü görmek zorundadırlar. Bugünkü dünyamızda alçak gönüllü olmayı gerektiren nedenler çok. Nasıl unutabiliriz, millet meclisi ve hükümetlerden hiçbiri, dört bir yandan üstümüze yürüyen sorunları çözemediler. Buna güçlerinin yetmediği şundan da belli ki, bu nedenlerden hangisi ortaya konsa hemen uluslararası çatışmalar öne sürülüyor. Kömürümüz mü yok? İngilizler Rhur'un, Ruslar da Sarre'in kömürünü bize vermiyorlar da ondan. Ekmeğimiz mi yok? Moskova ve Washington'un bize verebileceği tonlar tonu buğdayı Bay Blum ve Bay Thorez birbirinin yüzlerine savuruyorlar. Bu konuşmalar açıkça ortaya koyuyor ki, millet meclisi ve hükümet, şimdilik yalnızca bir yönetim rolü oynayabilir ve Fransa bağımsız değildir.

Yapılacak tek şey, bunu böylece kabul etmek, bundan gerekli sonuçları çıkarmak ve hep bir araya gelip uluslararası düzeni kurmaktır. Bu düzen olmadan bir ülkenin hiçbir iç sorunu çözülemez.

Bunu bir başka türlü söylersek herkesin biraz kendini unutması gerekir. Böylece milletvekilleri biraz alçak gönüllü olmayı öğrenir ki, demokrasinin iyisini gerçeğini yapan da budur, zaten.

Demokrat dediğimiz sonunda, rakibinin haklı olabileceğini kabul eden adamdır. Onu özgürce konuşturur ve söyledikleri üzerinde düşünmekten kaçmaz. Partiler ve insanlar, kendilerini, başkalarının ağzını kapayacak kadar haklı gördükleri yerde demokrasi yoktur. Alçak gönüllülük, nereden gelirse gelsin, cumhuriyet için yararlı bir şeydir öyleyse. Bugün, Fransa güçlü durumda değildir. Bu, onun için iyi bir şey mi? Bunu düşünmeyi başkalarına bırakalım. Ama, her halde bu, alçak gönüllü olmak için bir fırsattır.

İster yeniden güçlü olmaya, ister güçlü olmaktan vazgeçmeye çalışalım, şimdilik ülkemizin elinde bir örnek olmak olanağı var. Fransa'nın dünyaya örnek olabilmesi için de, kendi sınırları içinde görebileceği gerçekleri dünyaya söylemesi gerekir, yani hükümet öyle davranır ki, **uluslararası demokrasi düzeni kurulmadıkça bir ulusun iç demokrasinin gerçekleşmeyeceğini** ortaya kor ve ilke olarak, uluslararası düzenin demokratça olabilmesi için zor kullanmaktan vazgeçmek gerektiğini kabul eder. Bu düşünceler, görüyorsunuz ya, bugün olan bitene uymuyor.

*Actuelles l'den, 1947*

## AHLAK VE POLİTİKA : I

Dünkü *Figaro*'da Bay d'Ormesson, Papa'nın söylevini ele almıştı. Bu söylev üstüne söylenecek çok şey vardı. Ama, Bay d'Ormesson'un yorumu, sorunun bugün Avrupa'da ne türlü görüldüğünü açıkça ortaya koymak bakımından değerliydi. Diyor ki : «*Sorun, kişinin her zamankinden daha zorunlu, daha kutsal özgürlüğünü, yeni yaşam koşullarının gerektirdiği «kolektif» toplum düzeniyle uzlaştırmaktır.»*

İyi söylemiş Bay d'Ormesson. Yalnız kendisine bunu daha kısa söylemesini önerebiliriz. **Bizce sorun, adaletle özgürlüğü uzlaştırmaktır. Yaşamın herkes için özgür ve herkes için adaletli olması, hepimizin isteyeceği bir şeydir.** Bu uğurda uğraşan, kimi özgürlüğü adaletten, kimi de adaleti özgürlükten üstün sayan ülkeler arasında Fransa, bir yüksek denge arama durumundadır. Bu uzlaştırmamanın güç bir şey olduğunu gizleyemeyiz. Tarihe bakılacak olursa böyle bir uzlaşma hiç de gerçekleşmemiş: Sanki bu iki kavram birbirinden temelde ayrılıyormuş gibi. Nasıl da öyle olmasın? Herkes için özgürlük demek, para babası ya da gözü doymaz insanlar için de özgürlük demektir. Buysa adaletsizliğe bir yeni biçim vermektir. Herkes için adalet de, tek insanın toplum yararına boyun eğmesidir. Bu durumda salt özgürlükten nasıl söz edilebilir?



Bay d'Ormesson ise, Hıristiyanlığın buna bir çare bulduğu düşüncesinde. Ona göre, dindışı ama, başkasının inanişına saygı gösteren biri bu konuda Hıristiyanlık üstüne kuşklarını söyleyebilirmiş.

**Hıristiyanlık gerçekte adaletsizliği öğretti haline getiriyor; büyüklüğündeki aykırı yan da budur.**

Hıristiyanlık günahsızın kurban edilmesi ve kurban olmayı kabul etme ilkesine dayanır. Adaletse, tersine, başkaldırmadan olmuyor. Nitekim, Paris, başkaldırma alevleriyle parıldayan gecelerinde bunu gösterdi.

Görünüşte yerinde sayan bu çabadan vaz mı geçmeli? Hayır, vazgeçmemeli! Yalnız bunun büyük zorluğunu ölçmeli ve bunu iyi niyetle her şeyi basitleştirmek isteyenlere göstermeli.

Bunun dışında, şunu bilelim ki, bu çaba bugünkü dünyada yaşamaya ve savaşmaya tek anlam kazandıran çabadır. Bu kadar umutsuz bir durumda çağımızın etin ama, olağanüstü devi adaleti, en adaletsiz bir dünyada kurmak ve daha doğar doğmaz köleliğe hükümlü olan ruhlarn özgürlüğünü kurtarmaktır. Bu işi başaramazsak, insanlar yeniden karanlığa dönecektir, ama hiç değilse, bu işi denenmiş olacaktır.

Bu çaba her şeyin açıkça görülmesini ister : Öyle uyanık olmalıyız ki toplumu her düzenlediğimiz zaman bireyi düşünmeli ve bireyin hak istediği her sefer de toplumun yararını anımsamalıyız. Bay d'Ormesson, Hıristiyanın insan sevgisi sayesinde bu kadar g bir çabayı gösterebileceğini düşünmekte haklıdır ama, dinle alışverişi olmayanlar da salt doğruluk kaygılarıyla, benliklerini unutmakla, insan büyüklüğünü sevmekle aynı çabayı gösterebilirler.

*Actuelles l'den, 1944*

## AHLAK VE POLİTİKA : II

26 Mart 1944'te Cezayir'de Combat hareketi şu formülü benimsiyordu : «*Antikomünizm diktatörlüğün başlangıcıdır.*» Bunu anımsatmanın yerinde olduğunu ve bu formülün bugün hiç de değiştirilemeyeceğini sanıyoruz. Hele komünist arkadaşlarımızla aramızda çıkan anlaşmazlıklar üstünde durmak istediğimiz şu sırada. Bizim inancımız, aydınlık dışında iyi hiçbir şeyin olamayacağıdır. Bugün, işlenmesi en güç konulardan biri üstünde, aklın ve insanlığın dilini kullanmayı deneyeceğiz.

Başlangıçta koyduğumuz ilke, düşünülmeden konulmuş değildir. Bu kesin yargıyı verdiren şu son yirmi yıllık yaşamımızdır. Bu, demek değildir ki, biz komünistiz. Ama, komünistlerle işbirliğini kabul eden Hıristiyanlar da komünist değildir. Bizim durumumuz, tıpkı Hıristiyanlarınki gibi, şunu demeye varır : **Biz komünizmin felsefesinden de, siyasal ahlakından da yana değiliz ama, siyasal anti- komünizmi kesin olarak reddediyoruz, çünkü, onun nereden doğduğunu ve açıkça söylenmeyen amaçlarını biliyoruz.**

Bu kadar kararlı davranışın hiçbir anlaşmazlığa yer bırakmaması gerekirdi. Ama, öyle olmadı.

Demek, kendimizi anlatmada acemilik ettik, ya da hiç anlatamadık. Onun için yapacağımız iş bu anlaşmazlıkların ne olduğunu görmek ve hesabım vermektir. Çağımızın en önemli sorunlarından biri üzerinde, ne kadar açıklığa, ışığa doğru gitsek azdır.

Düpedüz söyleyelim ki, olabilecek anlaşmazlıkların kaynağı bir yöntem ayrılığından geliyor.

**Arkadaşlarımızın kolektivist düşünceleri ve toplum programlarının büyük bölümünde, adalet duygularında, para ve ayrıcalıkların baş tacı olduğu bir topluma karşı duydukları nefrette kendileriyle beraberiz.** Yalnız, arkadaşlarımız hiç yadsımazlar ki, birçok Fransız'ın yaklaştığı bir ülkünün gerçekleşmesinde yöntem olarak siyasal gerçekçiliği başa koyuyorlar ve bunu da pek mantıklı bir tarih felsefesiyle haklı çıkarıyorlar. İşte, bu nokta üzerinde onlardan açıkça ayrılıyoruz.

Birçok kez söyledik, biz siyasal gerçekçiliğe inanmıyoruz. Bizim yöntemimiz başka.

**Komünist arkadaşlar**, kendilerinininki kadar kesin bir öğretisi olmayan insanların, şu dört yıl içinde bir hayli düşünmek zorunda kaldıklarını anlayabilirler. Bu insanlar, tehlike içinde bütün iyi niyetleriyle bir hayli düşündüler. Alt olmuş bunca düşünceler, suçsuz kurbanlar, bunca yıkıntılar ortasında yeni bir öğreti ve yeni bir yaşam gereksinimi duydular. 1940 Haziranında, onlar için bütün bir dünya çökmüştü.

**Bugün yeni gerçeği aynı iyi niyetle ve tekelci bir düşünceye kaçmadan arıyorlar.** Bozgunların en acısı üstünde kafa yoran ve kendi güçsüzlüklerini anlayan bu insanların, ülkelerinin bulanıklığa kurban gittiğini ve bundan sonra **büyük bir aydınlığa ve yenileşmeye gitmekten başka yol olmadığını** düşünmeleri hiç de şaşılacak bir şey değildir.

Bugün bizim uygulamak istediğimiz yöntem budur. Bunu iyi niyetle denemek hakkımızdır. Bunun kabul edilmesini istiyoruz. Bu yöntem bir ülkenin bütün politikasını yeni baştan yapmak savında değil. Bütün istediği bu ülkenin siyasal yaşamında, çok sınırlı bir denemeye yol açmaktır. Buna da salt yansız eleştirme yoluyla politika alanına ahlakın dilini getirmek diyebiliriz. Başka türlü söylemek gerekirse, aynı zamanda hem evet hem hayır demek, ama bunu aynı ciddilik ve aynı yansızlıkla söylemektir bu yöntemin istediği.

Bizi dikkatle, her iyi niyetin gerektirdiği hoşgörürlükle okuyan görür ki, bizim yaptığımız çoğu kez bir elimizle alır göründüğümüzü öbür elimizle vermektir, hem de fazlasıyla. Yalnız itirazlarımıza takılıp kalınacak olursa, anlaşmazlığın önüne geçilemez. Ama, bu itirazlar, burada çoğu kez yinelediğimiz beraberlik isteği ile teraziye konursa, hemen görülür ki, biz boş tutkulara kapılmamaya ve siyasal tarihin en önemli hareketlerinden biri olan bir öğretime hakkım vermeye çalışıyoruz.

Bu yöntemin anlamı her zaman pek açık olmayabilir. Gazetecilik kusursuzluk peşinde koşan bir meslek değildir. Bir tek düşünceyi iyice açıklamak için bir gazetenin yüz sayısı ancak yeter. Ama bu düşünce başka düşüncelerin açıklanmasına yol açar, şu koşulla ki onu inceleyenler, ortaya atanlar kadar yansız olsun. Biz belki de aldaniyoruz, belki de yöntemimiz olmayacak bir düşünüş peşindedir.

Ama hiçbir şey denemeden bunu söylemeye hakkımız olmadığı düşünüşesindeyiz. Burada yaptığımız deneme budur ve bunu yaparken dürüstlükten başka duygusu olmayanların olabileceği kadar dürüst davranmaya çalışıyoruz.

**Komünist arkadaşlardan** yalnız şunu istiyoruz : **Bizim kafa yorduğumuz kadar onlar da bizim düşüncelerimiz üstünde kafa yorsunlar.** Bununla hiç olmazsa, davranışlarımızı belli etmiş oluruz ve biz kendi payımıza girdiğimiz işin güçlüklerini, olanaklarını daha iyi görmüş oluruz. Onlarla bizi böyle konuşmaya götüren budur hiç değilse. Haklı olarak şundan korkuyoruz ki, eğer bulanık bir siyasal havaya girersek, Fransa bundan çok şey yitirir; en iyi Fransızlar bu hava içinde yaşamaktan kaçır; kalem kavgalarına düşmek ve Fransa'yı ikiye bölmektense bir köşede kendi başlarına yaşamayı daha doğru bulurlar.

*Actuelles l'den, 1944*

## AHLAK VE POLİTİKA : III

Bugünlerde herkes düzenden söz ediyor. **Düzen** iyi bir şeydir ve ondan bir hayli yoksun kaldık da ondan. Doğrusu, bizim kuşağın insanları düzen nedir bilmediler. Onu öyle özleyiyorlar ki, düzenin doğruluk ile kaynaşması gerektiğine inanmasalardı, bu özlem yüzünden başlarını bir hayli derde sokabilirdiler. İşte, onun için, kendilerine sunulan düzen örnekleri karşısında kuşkulu ve çekingendirler.

Çok düz, bir yandan da karanlık bir kavramdır bu. Türlü türlü düzenler var. Bir düzen var, hâlâ Varşova'da ağır basıyor, bir düzen var içinde düzensizlik gizlidir, bir düzen de var şu Goethe'nin sevdiği düzen, doğruluğun tam tersidir. Sevdiğimiz bir yüksek düzen daha var, yüreklerde ve vicdanlarda egemendir, bir başka düzen de var kanlı : Orada insan kendini yadsır ve gücünü kinden alır. Bütün bu düzenler içinde iyisi hangisi acaba, bilmek istiyoruz.



İşin su götürmeyen yanı şu : Bugün üstünde konuşulan düzen, toplum düzenidir. Ama, **toplum düzeni**, yalnız sokakların rahatlığı mı demektir? Orası pek belli değil. Çünkü, o acıklı ağustos günlerinde, düzenin **ilk başkaldırma kurşunlarıyla** başladığını sanmıştık. Düzensiz görünüşleri altında **devrimler, bir düzen ilkesi taşırlar** kendilerinde. Bu ilke **devrimin tam olmasını** gerektirir. Devrim sarpa sarar ya da yarı yolda kalırsa, o zaman toplum yıllarca büyük bir düzensizlik içinde kalır.

Düzen, hükümette birlik mi demektir? Gerçi birlikten vazgeçilemez ama, bu birliği bulmuş olan Alman Reich'ı, Almanya'nın gerçek düzenini de bulmuştu diyebilir miyiz?

Belki insanların tek tek davranışları üzerinde durmak bu konuda bize yardım edebilir. Bir insanın yaşamına düzen verdiği ne zaman söylenebilir? İlkin bu, bir insanın kendi yaşamıyla anlaşmış olması, davranışını doğru bildiğine uydurmuş olması gerekir. Tutkunun düzensizliği içinde benimsediği bir düşünce uğruna ölen devrimci, gerçekte, bir düzen adamıdır. Çünkü, bütün yaşamını doğru bildiği bir ilkeye göre düzenlemiştir. Ama, bir adam düşünün ki, ömrü boyunca üç öğün yemeğini yesin, parası güvenilir yerlere yatırılmış olsun ve sokakta kargaşalık oldu mu da, hemen evinde soluğu alsın. İşleri böylesine tıkırında olana bir düzen adamı dedirtemezler bize. Böyle bir adam sadece korkak ve pinti bir adamdır. Eğer Fransız düzeni kuru ve duygusuz bir önlem düzeni olacaksa, buna düzensizliklerin en kötüsü diyebiliriz. Çünkü, böyle bir düzen kayıtsızlığı ile bütün haksızlıklara yol açabilir.

Bütün bunlar şunu demeye varır : **Denge ve anlaşma olmayan yerde düzen olamaz. Toplum düzeni için bu denge dediğimiz şey, yönetenle yönetilen arasındaki dengedir. Anlaşma dediğimiz de, yüksek bir ilke adına yapılır. Bu ilke bizim için doğrudur. Doğruluk olmayan yerde düzen olmaz ve ulusların en yüksek düzeni onların mutluluğuna bağlıdır.**

Kısacası, kimse kendi dilediğini zorla kabul ettirmek için, düzen gerektiğini ileri süremez. Çünkü bu, sorunu tersinden ele almaktır. Düzeni yalnız iyi yönetmek için istememeli, bir anlamı olan tek düzeni gerçekleştirmek için iyi yönetmesini bilmeli. **Doğruluğu besleyen düzen değildir, düzeni ortaya koyan, gün ışığına çıkaran doğrudur.** Biz bu üstün düzeni herkesten daha çok istiyoruz : O düzen ki, kendi kendisiyle ve yazgısıyla barışmış bir ulus içinde, herkesin iş ve dinlenme payı olsun, işçi küsmeden ve gözü başkasında kalmadan çalışsın, sanatçı insanlığın dertleriyle içi burkulmadan yaratsın ve herkes, yüreğinin sessizliği içinde kendi durumu üstünde düşünebilsin.

Biz, bu zorbalıklar, gürültüler dünyasını sevmiyoruz. İçimiz onu sevecek kadar bozuk değil. Böylesi bir dünyada en iyi yanımız umutsuz bir savaşta yıpranıyor. Ama, olan oldu madem, bizce de bu savaş sonuna kadar götürmek gerek. Bir düzen var ki, biz onu istemiyoruz. Çünkü, bu düzen, bizim aradan çıkmamızı ve insanoğlunun umudunu kesmesini gerektiriyor. Onun için, sonunda, doğruya kavuşacak bir düzenin kurulmasına yardım etmeyi ne kadar istersek isteyelim, şunu söylemekten kendimizi alamayız : **Biz dünyada düzensizlik olacağına haksızlık olsun demiyoruz.** Sahte bir büyük adamın bu ünlü sözünü hiçbir zaman kabul etmeyeceğiz.

*Actuelles l'den, 1944*

## YURTSEVERLİK

**Basın Yayın Bakanı**, önceki gün konuştu. Konuşmasını bütünüyle beğendik. Ama, üstünde durmamız gereken bir nokta var : Bir bakanın yurduna erkekçe bir ahlak adına seslenmesi ve ona ödevlerini anımsatması her zaman rastlanan şeylerden değildir. Bay Teitgen, birçok Fransızın nasıl güçsüzlükten ihanete kadar sürüklendiğini açıkladı. Düşmana yaranan ve işin kolayına kaçan insan bir yerde duramıyor ve bir ödünden öbürüne sürükleniyordu. Bir ödün ötekinden daha ağır değildi ama, ikisi bir araya gelince, bir alçaklık oluyordu. iki alçaklık bir araya gelince de, insanda onur diye bir şey kalmıyordu. Gerçekten de yurdumuzun dramı budur işte. Bunu önlemenin kolay olmayışı, insanbilincinin işe karışmasından ileri geliyor. Çünkü, bu dramda evet ya da hayır demenin keskinliği var. Fransa köhnemiş bir bilgeliğe dayanıyordu : Bu bilgelik genç kuşaklara şöyle bir ders veriyordu : « *Yaşam böyledir, kimi işleri oluruna bırakmak, ödün vermek gerekir; insanın coşkunuğu uzun sürmez; kötülerin, ister istemez, haklı oldukları bir dünyada, haksız duruma düşmemeye çalışmalı.*»

Biz bu durumdaydık işte. Bizim kuşağımızın insanları haksızlık karşısında irkilince, «*bu da geçer yahu*» diyorlardı onlara. Böylece, işin kolayına kaçan ve dünyaya küsen bir ahlak insandan insana yayıldı. Böyle bir hava içinde, Fransa'yı kendi üstüne eğilmeye çağıran ürkek ve titrek bir sesin yapacağı etkiyi bir düşünün. insanın en kolayına gelen, rahatını arayan yanına başvuran kazançlı çıkar her zaman. Onur isteğine gelince, bu istek kendine ve başkalarına karşı korkunç bir sorumluluğu gerektirir. Yorucu bir iştir bu, orası Öyle. 1940' tan önce de birçok Fransız yorulmuştu gerçekten.

Hepsi yorgun değildi. Resistance'a (Dayatış hareketi) katılan Fransızların çoğunun yurtseverliği meslek edinmiş insanlar olmaması birçoklarını şaşırtmıştı. Neden böyle oldu? Çünkü, **yurtseverlik, gerçekte, bir meslek değildir.** Kimi insanlara göre yurtseverlik, yurdunun haksız olmamasını istemek ve bunu yurduna söylemektir. Bir de şu var : **Bu adamların giriştikleri garip savaş yalnız yurtseverlik kaygısıyla olmamıştır. Bu işte bir de ince bir duyarlık, her türlü dalavereden öğrenen bir dürüstlük, burjuvaların kusur saydığı bir gurur, kısacası, bir «hayır» deme gücü gerekiyordu.**

Birçok bakımdan zavallı olan bu dönemin büyüklüğü şuradadır ki, bu dönemde insan seçtiğini tertemiz bir yürekle seçiyordu. Bu dönemde insan boyun eğmemeyi en büyük ödev sayıyor, uzlaşmacı ahlak, sonunda topu atıyordu. Bu dönemde kötülerini haklı da bulsanız, haksız olmayı kabul etmek gerekiyordu. Yaşamak için, utanca, yalana ve zorbalığa katlanmaktansa ölmeye razı olmak zorundaydınız.

İşte, bugün Fransa'da ve toplumun her basamağında yeniden kurulması, yeniden uyandırılması gereken duygu, bu bükülmezlik ve boyun eğmezliktir. Şunu bilmeliyiz ki, her bayağılığa katlanma, her vazgeçme, her kolayca kaçma bize düşman tüfekleri kadar zararlıdır. Şu dört yıllık korkunç sınavlarda yorgun düşen Fransa, nasıl bir dram içinde bulunduğunu anladı : Fransa'nın artık yorulmaya, yorgun bir Fransa olmaya hakkı yoktur. Yeniden kalkınmamızın tek koşulu budur. **Bizi kurtaracak şey, «hayır» demesini bilmiş olan insanların yarın aynı sarsılmazlıkla ve çıkarını düşünmeden «evet» demesini bilmeleridir.**

*Actuelles II'den*

## SANATÇININ ROLÜ

– *Sanatçı olarak kendinizi bir tanık sayıyor musunuz?*

– İnsanın kendini tanık sayması için pek iddialı olması, ya da bu işe doğuştan bir yatkınlığı olması gerek, ki bu bende yok. Ben kendi adıma hiçbir rol peşinde değilim, doğuştan da bir tek yatkınlığım var. Ben, insan olarak, mutluluk peşindeyim; sanatçı olarak da, savaşlara, mahkemelere başvurmaksızın yaşatmak istediğim birçok kişi daha var sanıyorum. Ama, herkese gittikleri gibi bana da geldiler. Eski zamanın sanatçıları zorbalık karşısında hiç değilse susabiliyorlardı. Günümüzde zorbalıklar gelişti : Bugünün zorbalıkları ne susmayı kabul ediyorlar ne de yansızlığı. Kendini belirtmek, zorbalıktan yana, ya da ona karşı olmak gerekiyor. Bu durumda benim söyleyeceğim şu:

**Ben zorbalığa karşıyım.**

Ama, bunu söylemekle rahat bir tanıklığı benimsemiş olmuyorum. Benim yaptığım sadece zamanı olduğu gibi kabul etmek, kısacası, mesleğimin gereğini yapmaktır. Hem siz şunu unutuyorsunuz ki bugün, yargıçlar, suçlandırılanlar ve tanıklar görülmedik bir hızla birbirine karıştılar. Sizce benim bir yerim olabilirse, bu yer hiçbir zaman, birçok filozof gibi, bir yargıç kürsüsünün üstünde ya da altında olmayacaktır hiç değilse. Bunun dışında, bağıntılı da olsa, iş görme yolları yok değil.

**Bugün, bu yollardan biri, bence birincisi ve en verimlisi sendikacılıktır.**

*Actuelles II'den*



# Bir Alman Dosta Mektuplar

İnsan büyüklüğünü bir uca giderek  
değil, her iki uca dokunarak gösterir.

Pascal

## BİRİNCİ MEKTUP

Bana şöyle diyordunuz : « *Yurdumun büyüklüğüne paha biçilmez. Onu büyük yapan hiçbir şeyin anlamı olmayan bir dünyada biz genç Almanlar gibi, uluslarının gücünde bir anlam bulanlar her şeyi ona feda etmelidirler.*»

O zamanlar sizi severdim, ama sizinle ayrılığım daha o zamandan başlamıştı bile. Size : «*Olamaz, diyordum, insanın güttüğü amaca her şeyi feda etmesi gerektiğine inanmam. Kimi yollar vardır ki bağışlanamaz onlara başvurmak. Adaleti seve seve yurdumu da sevmek isterim. Yurdum için herhangi bir büyüklüğü, hele kana ve yalana dayanan bir büyüklüğü istemem. Adaleti yaşatarak yurdumu yaşatmak isterim.*» Bana : «*öyleyse, siz yurdunuzu sevmiyorsunuz*» diye karşılık vermiştiniz. Bunun üzerinden beş yıl geçti. O gün bugün birbirimizden ayrılmış bulunuyoruz.

Diyebilirim ki, sizin hesabınıza çok kısa süren, birçok gürültüyle geçen şu uzun yıllarda, gün geçmedi ki, «*Siz yurdunuzu sevmiyorsunuz*» sözünü anımsamış olmayayım.

Bugün o sözünüzü düşünürken boğazıma bir şeyler tıkanır gibi oluyor. Hayır, onu sevmiyorum. **Eğer sevdiğimiz şeyde doğru olmayanı açığa vurmak sevmek değilse, eğer sevdiğimiz şeyin düşüncemizdeki en güzel imgesine uymasını istemek sevmek değilse, sevmiyordum.** Bundan beş yıl önce, Fransa'da birçok kimse benim gibi düşünüyordu. Bunlardan birkaçı Almanların kurşunlarına göğüs verdiler. Size göre yurtlarını sevmeyen insanlarımız - yurdumuza yaşamınızı yüz kez verebilseniz bile - sizin yapamayacağınız şeyi yaptılar. Çünkü, onlar önce kendi kendilerini yenmeyi başardılar ve gerçek kahramanlıkları da bundandır. Ama, ben burada iki türlü büyüklükten söz ediyorum ve bundaki çelişkiyi de açıklamak zorundayım.

Olabilirse eğer, yine buluşacağız sizinle. Ama, o zaman dostluğumuz da bitmiş olacak. Siz tümünden yenilmiş olacaksınız, ama eski utkularınızdan yüzünüz kızarmayacak. Daha çok bütün ezilmiş güçlerinizle o utkuyu yitirdiğiniz için vahlanacaksınız. Bugün hâlâ düşünceyle yakınınızdayım - düşmanınız sayılıyım gerçi, ama henüz biraz dostunuzda sayılıyım. Çünkü size burada içimi açıyorum. Yarın her şey bitmiş olacak. Utkunuzun bitiremediği şeyi, yenilginiz tamamlayacak.

Ama, ilgisizliğe düştüğümüz günden önce, barışın da, savaşın da yurdumun yazgısı üzerinde sizlere öğretilmediği şeyi açıklamak istiyorum.

Bizi ne çeşit büyüklük coşturur, hemen söyleyivereyim size. Yani sizde olmayan ve bizim alkışladığımız **gözüpeklilik** ne türlü bir gözüpekliktir, onu söylemek istiyorum size. Çünkü, içine atıldığımız ateş, çoktandır hazırlandığımız ve düşünmekten daha kolaylıkla üstüne yürüdüğümüz bir ateşe, büyük bir şey değildir bu. Oysa, kinin, kaba gücün boş şeyler olduğunu bile bile ölüme işkenceye doğru ilerlemek büyük bir şeydir. Savaştan nefret ede ede savaşmak, mutluluğun ne olduğunu bile bile her şeyi yitirmeye razı olmak, yüksek bir uygarlık düşüncesiyle yakıp yıkmaya koşmak büyük bir şeydir. İşte, biz bunda sizlerden fazlasını yapıyoruz. Çünkü, bizler kendi kendimizi yenmek zorundayız. Sizlerin ne yüreklerinizde yenecek bir şeyiniz vardı, ne de kafanızda. Bizim iki düşmanımız vardı ve silahla kazanılacak utku (ki kendini dizginlemek zorunda olmayan size yetiyordu) yetmiyordu bize.

Bizim yenecek çok şeyimiz vardı, belki bunların başında da, öteden beri **size benzeme heveslerimiz** geliyordu. Çünkü, bizi içgüdülere kapılmaya, düşünceyi hiçe saymaya, işin kolayına kaçmaya götüren bir şey vardır her zaman. **Büyük erdemlerimizden bıkarız sonunda. Zekâmızdan utandığımız olur, zaman zaman da, gerçeğe zahmetsizce ulaştıran mutlu bir barbarlık özlemine kapılırız.** Ama, bundan kurtulmamız hiç de güç değil. Çünkü, siz bu özlediğimiz şeyin ne olduğunu bize gösterince, aklımızı başımıza topluyoruz.

**Tarihte bir yazgıcılığa inansaydım**, sizin yanı başınızda, bizim kendimizi düzeltmemiz için, akıl adacıkları gibi durduğunuzu düşünürdüm. Sizi görünce, yeniden düşünmeye başlayıp rahat ediyoruz. Bir de, kahramanlık üstündeki kuşkumuzu da yenmemiz gerekti. Biliyorum, siz kahramanlığı bize yakıştırmazsınız. Bizler, sadece onu hem öğütleriz, hem sakınırsınız ondan, öğütleriz, çünkü, bin yıllık tarihimiz bize soylu olan her şeyi öğretmiştir.

**Sakınırsınız, çünkü bin yıllık düşünce bize doğal olmanın sanatını ve onun iyiliklerini belletmiştir.**

Sizlerin karşısına çıkmak için, çok uzaklardan gelmek zorunda kaldık. İşte, bunun için bütün Avrupa bizi geride bıraktı bu işte. Çünkü, biz gerçeği aramakla uğraşırken, Avrupa, fırsatı bulur bulmaz, yalanın kucağına atıldı.

Ayrıca, insan sevgimizi, barışçı bir yazgı düşümümüzü, hiçbir utkunun kazançlı olmadığı, insanları asıp kesmeninse onarılmaz bir yıkım olduğu inancımızı yenmek zorundaydık. Hem bildiğimizden hem umduğumuzdan, sevmeyi daha doğru bulan aklımızdan, her türlü savaşa olan nefretimizden vazgeçmemiz gerekiyordu.

Şimdi artık olan oldu. Dolambaçlı yollardan geçmek zorundaydık, onun için çok geç kaldık.

Gerçeklik kaygısının zekâyı, dostluk kaygısının yüreği yokuşa tutmasıdır bu. Doğruluğun, gerçeğin bizden yana olmasını istedik ve bunu çok pahalıya ödedik. Yüzkaralarına, susmalara, acılara, hapsilere, nice sabahlar kurşuna dizilmelere, yapayalnız kalmalara, ayrılıklara, açlıklara, çocuklarımızın bir deri bir kemik kalmasına, her şeyden çok da kendi içimizi yemelere katlandık.

Ama olması gerekliydi bunların. **İnsan öldürmeye, bu dünyanın yoksulluğunu artırmaya** hakkımız var mıydı? Bunu anlama!: için yitirdik bu kadar zamanı. İşte, bu yitirip yeniden bulduğumuz zaman, önce katlanıp sonra aştığımız bu bozgun, kanla ödediğimiz bu kaygılar, biz Fransızlara bugün şöyle düşünme hakkını veriyor : Biz bu savaşa ellerimiz temiz olarak girdik, kurbanların ve inanmışların temizliğiyle. Bu savaştan yine ellerimiz temiz olarak çıkacağız, haksızlığa ve kendimize karşı kazanılmış büyük bir utkunun temizliğiyle.

Çünkü utkuyu kazanacağız. Kuşkunuz olmasın bundan. Ama utkuyu, bu bozguna, aklımızı kullanmak için uzattığımız bu yola, haksızlığı gördüğümüz ve ders aldığımız bu acılara borçlu olarak. Biz bu arada her türlü utkunun gizini öğrendik. Eğer bu gizi hep elde tutarsak, günün birinde en son utkuyu da kazanacağız.

Bazen düşündüğümüzün tersine, bu bozgun öğretti ki bize, düşünce kılıca karşı güçsüzdür. Ama, düşünce kılıçla birleşti mi, tek başına çekilen kılıcı her zaman yenecektir. İşte onun için biz bugün, düşüncenin bizden yana olduğuna inandıktan sonra kılıca sarılmış bulunuyoruz. Buna ulaşmak için, ölenleri görmek, ölmeyi göze almak, sabah karanlığı giyotine giden, hapishane koridorlarından geçerken kapıdan kapıya arkadaşlarım yüreklendiren bir Fransız işçisinin duyduklarım duymamız gerekti. **Düşüncemizi kurtarmak için, bedenimizin işkencelere katlanması gerekti.** Ancak ödediğimiz şey tam anlamıyla bizim olur. Biz pahalı ödedik ve daha da ödeyeceğiz. Ama buna karşılık bizim inancımızı, aklımızı, doğruluk duygumuzu güçlendirdik. Artık yenileceğiniz gündür.

Ben doğruluğun kendiliğinden güçlü olduğuna hiçbir zaman inanmamışımdır. Ama, güçler eşit oldu mu, doğrunun yalanı alt edeceğini bilmek de büyük bir şeydir. İşte bizler bu güç dengeye varmış bulunuyoruz. Bu ince anlam ayrılığına dayanarak savaşıyoruz. Bugün, biz bu türlü ince anlam ayrılıkları için savaşıyoruz diyeceğim geliyor. Ama bu ayrılıklar insanın kendisi kadar önemlidir.

Bizler **özveriyi gizemcilikten, enerjiyi zorbalıktan, gücü gaddarlıktan ayıran ince anlam için dövüşüyoruz.** Yalanı doğrudan, umutlarımızda yaşayan insanı sizlerin taptığınız alçak Tanrılardan ayıran anlam için.

İşte, size savaşın bitiminde değil, savaş içinde söylemek istediğim şeyler, işte hâlâ aklıma takılıp kalan o «Siz yurdunuzu sevmiyorsunuz» sözüne vermek istediğim karşılık. Ama, sizinle daha da açık konuşmak istiyorum. Fransa gücünü de, üstünlüğünü de uzun zaman için yitirdi sanıyorum.

Her kültür için gerekli saygınlık payını yeniden bulması için uzun zaman umutsuzca sabırlara, kahırlara katlanması, aklını kullanarak başkaldırması gerekecek. Ama şuna da inanıyorum ki, **Fransa bütün bu yitirdiklerini niyetlerinin temizliği yüzünden yitirdi.** İşte bunun için de umudumu kesmiyorum ondan. Mektubumun bütün anlamı bu...



## İKİNCİ MEKTUP

Daha önce yazdım size ve kesin olarak konuştum. Beş yıllık bir ayrılıktan sonra, niçin daha güçlü olduğumuzu söyledim. Haklı olup olmadığımızı aramak için dolambaçlı bir yola saptık, hak kaygısı bizi geciktirdi, sevdiğimiz her şeyi uzlaştırmak çılgınlığına düştük, dedim. Ama bunlar üzerine yeniden dönmeye değer. Daha önce de söyledim size, biz bu dolambaçlı yolu pahalya ödedik. **Haksızlığa düşmektense, kargaşalığa düşmeyi göze aldık.** Ama işte, bizim bugünkü gücümüz bu dolambaçlı yoldan geliyor, utkuya da onunla ulaşmak üzereyiz.

Evet, bütün bunları söyledim size, hem de kesin olarak, yazıp bozmadan, kalemimin ucuna geldiği gibi. Bunlar üzerinde düşünmeye de vakit buldum. İnsan geceleri derin derin düşünür.

**Üç yıldır kentlerimizi ve yüreklerimizi karanlık içinde bıraktınız.** Üç yıldır, bugün silahlı bir güç haline gelen düşüncenin ardındaydık. Şimdi size akıldan söz edebilirim. Çünkü, bugün vardığımız kesinlik, her şeyin ödeyip aydınlandığı, aklın yürekle el ele verdiği bir kesinliktir. Siz ki, akli hafife alıyordunuz, şimdi şaşırıyorsunuzdur her halde, aklın bu kadar geç kendine gelip birden tarihe girmeye karar verdiğini görünce. İşte bu durumda size yeniden seslenmek istiyorum.

Size daha ileride de söyleyeceğim gibi, kesinliğe varan yürek bu işi seve seve yapmaz. Size bütün yazdıklarımın anlamını bunda bulabilirsiniz. Ama daha önce, sizinle, ortak anılarımızla ve dostluğumuzla dürüstçe hesaplaşmak istiyorum. Henüz elimdeyken, bitmek üzere olan bir dostluğa yapılabilecek tek şeyi yapmak, onu aydınlığa çıkarmak istiyorum. Arada bir yüzüme fırlatırcasına söylediğiniz ve hiç unutamadığım o «*Siz yurdunuzu sevmiyorsunuz*» sözüne karşılık vermiştim önce. Bugün akıl sözü karşısındaki o sabırsız gülümsemenize karşılık vermek istiyorum sadece.

Bana şöyle diyordunuz : «*Bütün bu akıllarla Fransa kendini yadsıyor. Aydınlarınız, yerine göre, umutsuzluğu ya da olmayacak bir gerçeğin peşine düşmeyi yurtlarına yeğ tutuyorlar. Bizse, Almanya'yı gerçeğin önünde, umutsuzluğun ötesinde görüyoruz.*» Görünüşe göre doğru söylüyordunuz. Ama, daha önce de söyledim size, biz kimileyin adaleti yurdumuzdan üstün tuttuysak, bu, yurdumuzu yalnız adalet içinde sevmek istediğimizdendi. Onu doğruluk içinde, umut içinde sevmek istiyorduk.

İşte bunda ayrılıyorduk sizden. Bizim vazgeçemediğimiz şeyler vardı. Siz ulusunuzun gücünden yararlanmakla yetinirken, biz ulusumuz için doğruluğu özlüyorduk. Gerçekçi bir politikaya hizmet etmek yetiyordu size, bizse, en kötü bocalamalarımızda, bugün yeniden bulduğumuz bir onurlu politika besliyorduk için için. «Biz» derken, yöneticilerimiz demek istemiyorum. Yönetici pek bir şey demek değildir.

Burada gülümsediğinizi görür gibi oluyorum. Sözcüklere karşı hep bir kuşkunuz vardır sizin. Ben de öyleyimdir ama, daha çok kendimden kuşkulanırdım ben. Sizin girdiğiniz ve akim akıldan utandığı yola sokmak istiyordunuz beni. O zamandan sizi dinlememiştım. Ama bugün yanıtlarım daha sağlam olacak. Doğruluk nedir, diyordunuz. Onu bilmiyoruz, doğru. Ama, hiç değilse, yalanın ne olduğunu biliyoruz : İşte sizin bize öğrettiğiniz de bu oldu. insan düşüncesi nedir? Onun da karşıtının ne olduğunu biliyoruz. O, eninde sonunda, zorbalarla Tanrıları kapı dışarı eden güçtür. **Aydınlığın gücüdür o.** Bizim korumak zorunda olduğumuz insan aydınlığıdır o. Ve bugün bizim kararlı oluşumuz, insanın yazgısıyla yurdumuzun yazgısının el ele vermiş olmasından geliyor. Hiçbir şeyin anlamı olmasaydı, siz haklı olabilirdiniz. Ama anlamım yitirmeyen şeyler var.

Biz burada ayrılıyorz birbirimizden. Bunu size ne kadar yinelesem azdır. Biz yurdumuzu daha başka yüce kavramların, dostluğun, insanlığın, mutluluğun, doğruluk özleminin ortasında bir yerde görüyorduk. Onun için de, yurdumuza karşı sert davranabiliyorduk. Ama, sonunda biz haklı çıktık.

**Biz yurdumuza köleler vermedik, onun uğruna hiçbir şeyi körü körüne yutmadık.** Doğruyu eğriyi açıkça görebilmek için sabırla bekledik, yoksulluklar ve acılar içinde, sevdiğimiz her şey için savaşabilmek sevincini elde ettik. Sizse, tam tersine, insanın yurt dışındaki bütün değerlerine karşı savaşıyordunuz, özveriniz kısır kalıyor. Çünkü sizin değer ölçünüz yanlış, çünkü değerleriniz yerli yerinde değil. Sizde ihanete uğrayan yalnız yürek değil, akıl da öcünü alıyor sizden. Ona istediği pahayı ödemediniz. Açık görürlüğün hakkını vermediniz. Bizim bozgunumuzun derinlerinden diyebilirim ki size, bu yüzden yıkılacaksınız.

\*

Ama durun şunu anlatayım size. Bildiğim bir tutukeviden, bir sabah erkenden, Fransa'da herhangi bir yerden, silahlı askerlerin kullandığı bir kamyon, on bir Fransız kurşuna dizeceğiniz bir mezarlığa götürüyordu.

Bu on bir kiřiden beř ya da altısı **kurřuna dizilmelerini gerektiren** bir Őeyler yapmıřlardı : Bildiriler dađıtmıřlar, bir iki kez buluřmuřlar, ya da daha kōtūsū, kimseyi ele vermemiřlerdi. Bunlar kamyonun içinde kimildamadan duruyorlar. Yūreklerini korku būrūmūř kuřkusuz ama, bu bayađı bir korku, her insanı bilinmeyen karřısında kapıp kavrayan, cesaretini sarsmayan, olađan bir korku, ōbūrleri hiçbir Őey yapmamıřlardı ve yanlıřlıđın ya da kayıtsızlıđın kurbanı olmak, onlar için bu anı daha da gūleřtiriyordu. Aralarında on altı yařında bir ocuk vardı.

Bizim delikanlıların yūzlerini bilirsiniz, onlardan sōz etmek istemiyorum. Ama bu delikanlı, ayıbı utanmayı unutmuř, kendini dūpedūz korkuya kaptırmıřtı. Kūūmserce gūlūmseyeceksiniz ama sōyleyeyim, çocuđun diřleri birbirine vuruyordu. Onun yanma bir rahip koymuřtunuz. Gōrevi, ōlūmū beklemenin korkunçluđunu azaltmaktı. Diyebilirim ki size, gelecek yařam ūzerine bir konuřma, ōlūme gōtūrūlen insanlar için hiçbir iře yaramaz. Hep birden atılacakları çukurda her Őeyin bitmeyeceđine inanmak kolay iř deđildir. Kamyonda sessiz gidiyordu mahpuslar. Rahip, bir kōřede yıđılıp kalan çocuđa yūzūnū dōndū. Onunla anlařacađını sanıyor. ocuk karřılık veriyor, bu sese yapıřıyor, yeniden umutlanıyor. En korkunç anlarımızın sessizliđi içinde, bir kimsenin yalnızca konuřması bazen sevindirmeye yeter insanı, her Őey dūzelecek belki, der. ocuk «Ben bir Őey yapmadım» diyor. «Evet, diyor rahip, ama sorun o deđil artık. Seni ōlūme hazırlamam gerek.»

«Nasıl anlamazlar beni, olur şey değil» diyor çocuk. «Ben senin dostunum, belki de anlarım seni. Ama artık çok geç. Ben senin yanında olacağım, Ulu Tanrı da yanımda olacak. Göreceksin, o kadar güç olmayacak.» Çocuk çevirdi yüzünü. **Rahip Tanrıdan söz ediyor, acaba çocuk Tanrıya inanıyor mu?** Evet, inanıyor, öyleyse, onu bekleyen huzur yanımda hiçbir şeyin önemi olmadığını biliyor.

Ama işte asıl bu huzur çocuğu korkutuyor. «Ben senin dostunum» diye yineliyor rahip.

**Öbürleri susuyorlar.** Onları da düşünmek gerek. Rahip, put gibi sessiz duran mahpuslara yaklaşıyor. Bir an sırtını çocuğa çeviriyor. Kamyon, sabah çiyleyle ıslak yolun üstünde cızırtılarla yavaş-yavaş ilerliyor. Düşünün o külrengi saati, insanların sabah kokusunu, görülmeyen ama sapan gürültüleriyle, bir kuş sesiyle sezilenen kırları. Çocuk kamyonun tentesine abanıyor, tente gevşiyor biraz. Kamyonun kenarıyla tente arasında dar bir aralık görüyor. İsterse kendini atabilir ordan. Rahibin sırtı dönük, öndeki askerlerse, sabahın bu alacakaranlığında yola bakıyorlar. Çocuk, uzun boylu düşünmeden tenteyi çekip yırtıyor, delikten atlıyor. Düşmesi duyulmuyor nerdeyse. Yolda koşuşan birkaç adım, sonra tam sessizlik. Çocuk, adımlarının sesini boğan topraklardadır artık.

Ama tentenin çırpıntısı, kamyonun içine birden dolan ıslak hava, rahibi ve mahpusları arkaya döndürüyor. Bir saniye, kendine sessiz sessiz bakan adamların yüzlerini süzüyor. Bir saniye içinde, Tanrının adamı, işi gereği, cellatlardan yana mı, yoksa kurbanlardan yana mı olduğuna karar verecek. Ama, daha düşünmeye kalmadan, arkadaşlarıyla kendi arasındaki bölme vurmuştur bile : «Achtung!». Haber verilmiştir. İki asker kamyonu atlayıp mahpuslara silahı çeviriyor, öbür ikisi aşağı atlayıp tarlalara dalıyorlar. Kamyondakiler bu kovalamanın seslerini, boğuk bağrıışmaları duyuyorlar yalnız. Bir silah sesi duyuyorlar, sonra gitgide yaklaşan sesler, sonunda, sağırlaşan adımlar. Çocuk geri getirilmiştir; yaralanmamış, ama çevresini düşmanca kuşatan sisin ortasında, birden cesaretini yitirip durakalmıştır Askerler onu nerdeyse sürüyerek getiriyorlar. Biraz tartaklamışlar onu, çok değil- Çünkü ölecek nasıl olsa. Çocuk ne rahibe bakıyor, ne de başkasına.

Rahip sürücünün yanına binmiştir. Silahlı bir asker kamyonda onun yerini almıştır. Kamyonun bir köşesine atılan çocuk, ağlamıyor. Tente ile döşeme arasında, akıp giden gün ışığı vurmuş yola bakıyor.

•

Bilirim sizi, öykünün sonunu kendiniz getirirsiniz. Ama bunu bana kim anlattı biliyor musunuz? Bir Fransız rahibi. Bana şöyle eliyordu : «*Bu rahip adına utanıyorum ve şunu düşünüp seviniyorum ki, hiçbir Fransız rahibi Tanrısını insan öldürme yolunda kullanmayı kabul etmezdi.*»

Doğruydu bu. Sizin rahip sizin gibi düşünüyordu. İmanını bile yurdu uğruna kullanmak olağandı onun için. **Sizde Tanrılar bile silah altındadır.** Dediğiniz gibi, sizinle birliktir onlar, ama zorla..Hiçbir şey görmüyor gözleriniz, atılış olmuşsunuz sadece. Ve siz şimdi kör bir öfkenin gücü ile savaşıyorsunuz. Aklın sesine değil, silah seslerine vermişsiniz kulaklarınızı, her şeyi karartıp saplantılarınızın ardına düşmüşsünüz bütün inadınızla. Bizse, düşünerek, duraksayarak çıktık yola. öfkenin karşısında güçlü değildik sizin kadar. Bizim dolambaçlı yolumuz sona erdi. Akla öfkeyi katmamız için bir tek çocuğun ölmesi yeter. Şimdi artık bire karşı ikiyiz. Size öfkeden söz etmek istiyorum.

Anımsar mısınız? Büyüklerinizden birinin birden parlamasına şaşıtığım zaman şöyle demiştiniz bana : «Bu iyi bir şeydir. Ama siz anlamıyorsunuz. Fransızların bir erdemi, öfke erdemi eksik.» Hayır, öyle değil, Fransızlar erdem konusunda titizdirler. Erdemlere ancak gerektiği zaman başvururlar.

Bu yüzden öfkeleri sessiz ve görmeye başladığınız gibi de güçlüdür. Sözümü bitirirken de bu çeşit bir öfkeyle konuşacağım sizinle, öfkenin başka bir türüsü yoktur bende.

Demin de söyledim, kesinliğe varan yürek bu işi seve seve yapmaz. Bu uzun dolambaçlı yolda neler yitirdiğimizi biliyoruz, kendi kendimizle uzlaşarak savaşmanın o acı sevincini pahalya ödediğimizi de biliyoruz. Yanılgılara düşmemek kaygısı güven kattığı kadar acılık da katıyor savaşımıza.



**Biz savaştan hoşlanmıyorduk. Niçin savaşacağımızı bilmiyorduk. Bizim halkımız iç savaşı, inadi ve ortak kavgayı, su götürmez özveriyi seçti.** Bu savaş, budala ya da korkak hükümetlerin buyruğuyla değil, kendi kendine giriştiği bir savaştı. Bu savaşta kendi kendini buldu yeniden, kendine yakıştırdığı bir düşünceyle savaştı. Ama kendi gönlünce bir savaşı seçmek bir lükstü onun için ve bu lüksü korkunç pahalıya mal oldu ona.

Burada da bizim halk sizinkinden değerce çok daha üstün : Çünkü ölenler en değerli çocuklarıdır onun : İşte acı düşüncem de bu benim. Savaş budalalığında budalalık yararlı olabilir, ölüm az çok her bir yana dağılıp rastgele vurur. Oysa bizim seçtiğimiz savaşta, cesaret kendi kendini ortaya koyar ve sizin her gün kurşuna dizdiğiniz insanlar en temiz aydınlarımızdır. Sizin saflığınız hesaplı bir saflık. Siz en iyiyi seçmesini hiçbir zaman bilme-diniz. Neyi yıkmak gerektiğini biliyorsunuz. Biz, düşüncenin savunucuları, kendini beğenen bir gücün onu öldürebileceğini biliyoruz. O dünyadan vazgeçmiş, sessiz yüzlerle, bazen kurşunla delik deşik edip bizim doğruluğumuzu onlarla birlikte darmadağın edeceğinizi sanıyorsunuz.

Ama siz Fransa'nın zamanla yaptığı savaştaki inadını hesaba katmıyorsunuz. Bizi güç anlarımızda destekleyen bu yürekler acısı umuttur : ölen kardeşlerimiz cellatlarınızdan daha sabırlı, kulunlarınızdan daha sayısız olacaklardır. Görüyorsunuz,

Fransızlar da öfkelenabiliyorlar.

*Aralık 1943*

## ÜÇÜNCÜ MEKTUP

Buraya kadar size yurdumdan söz ettim, önce benim dil değiştirdiğimi sanmış olabilirsiniz.

Gerçekte hiç de öyle değil. şu var ki sözcüklere aynı anlamı vermiyoruz, aynı dili konuşamıyoruz artık sizinle.

**Sözcükler her zaman yarattıkları eylemlerin ya da özverinin rengini alırlar**, örneğin, yurt sözü sizde, benim her zaman yadırgayacak olduğum kanlı ve karanlık yankılarla yüklüdür. Oysa biz, aynı sözcüğe aklın alevini koyduk. Bu anlam içinde cesaret daha güçtür ama, hiç değilse insan bütün insanlığını bulur onda. Anlıyorsunuz ya benim dilim gerçekten hiç değişmedi. 1939'dan önce sizinle hangi dille konuşmuşsam, şimdi de o dille konuşuyorum.

Şimdi size açacağım bir gerçek, bunu her şeyden daha iyi kanıtlayacak sanıyorum. İnatla ve **sessizce yurdumuza hizmet ettiğimiz bütün bu süre**, her zaman içimizde olan bir düşünceyi ve bir umudu hiç yitirmedik. Bu, Avrupa düşüncesi ve umudu idi. Gerçi beş yıldır bunun hiç sözünü etmedik. Ama edemedik, çünkü siz çok yüksek sesle söylüyordunuz bunu. Burada da aynı dili konuşmuyorduk, bizim Avrupa'mız sizin Avrupa'nız değildir.

Ama Avrupa'nın ne olduğunu söylemeden önce size şunu bildirmek isterim ki, sizinle savaşma nedenlerimiz (ki bunlar sizi yenme nedenlerimiz olacaktır) arasında en köklüsü yalnızca yurdumuzun, en diri varlığımızın çiğnendiğini değil, en güzel düşlerimizi de elimizden aldığınızı görmek olmuştur.

Siz dünyaya bu düşlerin iğrenç ve gülünç bir örneğini verdiniz. İnsanın en ağırına giden şey, sevdiğinin kepaze edilmesidir. Bizim en iyi düşünenlerimizden bu Avrupa kavramını aldınız, ona insanı çileden çıkartan bir anlam verdiniz. Bu kavramın tazeliğini ve etkenliğini yitirmemek için, bize bilinçli bir sevginin bütün gücü gerek. Siz kölelik ordusuna Avrupalı diyeli beri artık biz bu sıfatı kullanamaz olduk. Kullanamaz olduk, çünkü, onun içimizde her zaman yaşayan temiz anlamını kıskançlıkla saklamak istiyoruz. Size Avrupa'nın ne demek olduğunu söylemek istiyorum.

Siz de Avrupa diyorsunuz, ama şurada ayrılıyorz sizden. **Sizin için Avrupa bir mülktür.** Oysa biz kendimizi ona bağılı duyuyoruz. Siz yalnız **Afrika'yı yitirdikten sonra** Avrupa'dan böyle söz ettiniz.

**Gerçek sevgi bu değildir.** Bunca yüzyılların örnekleriyle yüklü olan bu toprak sizin için zorunlu bir sığınak, bizim içinse umutların en güzelidir. Ansızın parlayan tutkunuz kırgınlıklardan ve zorlamalardan doğmuştur. Kimseye onur kazandırmayacak bir duygudur ve bu kendini bilen hiçbir Avrupalının böyle bir Avrupa'yı niçin istemediğini anlamamız gerekir.

Siz Avrupa denince ordularla dolu bir toprak, buğday ambarı, yumruk altında endüstriler, güdümlü kafalar anlıyorsunuz. Çok mu ileri gidiyorum? Ama şunu çok iyi biliyorum ki, siz en iyi zamanınızda, kendi yalanlarınıza kapıldığınız günlerde bile, Avrupa denince, ister istemez düşündüğünüz Avrupa, bir derebeylik Almanya'sının kanlı bir masal geleceğine doğru sürdüğü uysal uluslar sürüşüdür. Aramızdaki bu ayrılığı' çok iyi kavramanızı istiyorum. Sizin için Avrupa denizlerle, dağlarla kuşatılmış, barajlarla kesilmiş, maden ocaklarıyla didiklenmiş, ürünlerle donatılmış bir yaşam alanıdır ve bu alanda Almanya yalnız kendi yazgısının üstüne bir oyun oynamaktadır. Bizim içinse, Avrupa yirmi yüzyıldan beri insan kafasının en şaşırtıcı serüvenini yaşayageldiği bir ülkedir, öyle mutlu bir arenadır ki Avrupa bizim için, orada batılı insanın dünyaya, Tanrılara karşı giriştiği savaş bugün en çalkantılı anma varmıştır.

Görüyorsunuz ya, ortak ölçü yok aramızda. Size karşı eski bir propagandanın temalarını kullanacak değilim, korkmayın. Hıristiyanlık geleneğine sahip çıkmayacağım.

Bu, bir başka sorundur. Siz çok söz ettiniz bundan. Roma'nın savunucuları geçinerek İsa'yı öne sürmekten çekinmediniz ve sonunda onu çarınha gönderecek olan öpücüğü konurdunuz yüzüne. Ama, Hıristiyanlık geleneği, Avrupa'yı yapan geleneklerden bir tanesidir yalnızca ve onu size karşı savunmaya yetenekli değilim. Bunun için kendini Tanrıya bırakmış bir yüreği olmalı insanın.

Benim böyle bir şeyim olmadığını bilirsiniz. Ama, yurdumun Avrupa adına konuştuğunu ve birini savunurken ötekini de savunduğumuzu düşündüğüm zaman, ben de bir geleneğe bağlıyım.

Bu gelenek, aynı zamanda hem bazı büyük insanların, hem de tükenmez bir halkın geleneğidir. **Benim geleneğimde kafa ve yürek başta gelir.** Bu geleneğin düşünce kralları ve sayısız bir halkı vardır.

Sınırı birkaç deha ve bütün halklarının derin yüreği olan bu Avrupa'nın, geçici haritalarda kendinize eklediğiniz renkli lekeden ayrı olup olmadığını siz düşünün.

Anımsar mısınız? Düşüncelerinize isyan ettiğim zaman alay ediyordunuz benimle. Bir gün demiştiniz ki bana : «*Faust yenmeye kalktı mı, Don Quichotte duramaz önünde.*» Ben de demiştim ki size : «*Ne Faust, ne de Don Quichotte birbirini yenmek için yaratılmamışlardır ve sanat dünyaya kötülük etmek için icat edilmemiştir.*»

Size göre ya Hamlet'i seçmeliydi insanlar, ya Siegfried'i. Ben seçmek istemiyordum o zaman, üstelik de Batıyı güç ile bilgi arasındaki dengede görüyordum yalnız. Ama siz bilgiyi alaya alıyor, yalnız «güç»ten söz ediyordunuz. Bugün ne demek istediğimi daha iyi anlıyorum ve biliyorum ki, Faust bile işinize yaramayacak sizin. Çünkü, **biz kimi durumlarda seçmenin gerekli olduğunu kabul etmiştik ama, biz seçtiğimizin insanlığa aykırı olduğunu ve büyük düşüncelerin birbirinden ayıramayacağını bile seçseydik, sizinkinden daha önemli bir seçme yapmış olmazdık. Biz sonradan birleştirmesini bileceğiz.** Siz bunu hiçbir zaman bilemediniz. Görüyorsunuz ya, döne dolaşa hep aynı düşünceye varıyoruz. Biz bu düşünceyi o kadar pahalıya ödedik ki, onu bırakamayız artık. Bu düşünceye dayanarak diyorum ki size, sizin Avrupa'nız değildir asıl Avrupa. Sizin birleştiren, ya da coşturan hiçbir yanı yok. Bizim Avrupa'mız ortak bir serüvendir. Bu serüveni, size inat, zekanın rüzgârında sürdüreceğiz.

Çok uzağa gitmeyeceğim. Kimi zaman bir sokağın dönemecinde, ortak savaşın bana bıraktığı kısa dinlenme anlarında, Avrupa'nın bildiğim yerlerini düşündüğüm olur. Çaba yüklü, tarih yüklü yaman bir topraktır Avrupa.

Batının bütün insanlarıyla yaptığım gezintileri yeniden yaşıyorum kafamda: Floransa Manastırındaki gülleri, Cracovie' nin yaldızlı kubbelerini, Hradschin'i ve ölü saraylarını, Ultava üstündeki Charles Köprüsünün büklüm büklüm heykellerini, Salzburg'un güzelim bahçelerini. Bütün o çiçekler ve taşlar, o tepeler, o güzel yerler, ki hepsinde insanların zamanı ile dünyanın zamanı, yaşlı ağaçları ve anıtları birbirine karışmıştır. Birbiri üstüne yığılan bütün bu görüntüleri kafam eritip bir tek yüz yapmıştır, en büyük yurdumuzun yüzü. Bu güçlü ve kaygılı yüzü, yıllardır gölgenizle kararttığınızı düşündükçe içim burkuluyor. Oysa, bu yerlerin birkaçım sizinle birlikte görmüştük. Günün birinde oraları sizin elinizden kurtarmak gerekeceği aklımdan geçmemişti o zaman, öfke ve umutsuzluk anlarında, içerlediğim olur. San Marco Manastırında hâlâ güllerin açmasına, Salzburg Katedralinden güvercinlerin küme küme havalanmasına, Silezya'nın küçük mezarlarında kırmızı sardunyalardan durmadan açmasına.

Ama kimi anlarımda da, ki asıl gerçek olan onlardır, bütün bunlar sevindirir beni. Çünkü, bütün o güzel yerler, o çiçekler, o sürülmüş tarlalar, toprakların en eskisi, sizin kana boğamayacağınız şeyler olduğunu her ilkyazda vuruyor yüzünüze. Sözlerimi bununla bitirebilirim. **Batının bütün büyük dehalarının ve otuz ulusunun bizimle birlik olduğunu düşünmem yetmiyor bana** : Toprağı bir yana bırakamazdım.



Ve biliyorum ki, **bütün Avrupa'da, doğa ve akli çalgınca bir kine kapılmadan, utkuların sessiz gücü ile yok sayıyor sizi.** Avrupa kafasının size karşı kullandığı silahlar, bu toprağın ekinleri ve çiçekleriyle durmadan tazelenen silahları, aynı silahlardır. Bizim savaşıımız, ister istemez, utkuya ulaşacak, çünkü, ilkyazların inadı var onda.

Yenildiğiniz zaman her şeyin düzelmeyeceğini biliyorum. Avrupa'nın yine de kurulması gerekecek.

Onun her zaman kurulması gerek zaten. Ama hiç değilse, yine Avrupa olacak, yani size şimdi anlattığım Avrupa. Hiçbir şey yitmeyecek. Bizim şu anda ne olduğumuzu düşünün isterseniz. Haklı olduğumuzu biliyoruz, yurdumuzu seviyoruz, bütün Avrupa ile birliğiz, mutluluk isteği ile özveri arasında, akılla kılıç arasında tam bir denge kurmuşuz. Size bir kez daha söylüyorum bunu, söylemeliyim, doğru olduğu için söylüyorum, sizinle dost olduğumuz günlerden bu yana yurdumun ve benim hangi yoldan geçtiğimizi göstermek için söylüyorum : **Bundan böyle sizden üstünüz ve bu üstünlüğümüz yıkacak sizi.**

## DÖRDÜNCÜ MEKTUP

İnsan yok olurmuş. Olabilir.  
Ama dayanarak yok olalım.  
Yazgımız hiçlikse bile, bunu kendimiz hak  
etmiş olmayalım.  
*Oberman*

**İşte sizin bozgun geldi çattı.** Size dünyanın ünlü bir kentinden yazıyorum. Bu kent sizden kurtulacağı günü hazırlıyor. Bunun kolay olmayacağını biliyorum. Bu kurtuluşa varmadan, dört yıl önce sizin gelmenizle başlayan geceden daha karanlık bir gece geçirmemiz gerekiyor. Size her şeyden, ışıktan, ateşten, yiyecekten yoksun ama yok olmamış bir kentten yazıyorum.

Yakında orada aklınızdan geçmeyen bir şeyler esecek. Talihiniz varsa, o zaman sizinle karşılaşırız ve ne yaptığımızı bile bile çarpışırız. Ben sizin düşüncelerinizi biliyorum, siz de benimkileri kestirebilirsiniz. Bu temmuz geceleri hem hafif hem ağır. Seine üzerinde ve ağaçlarda hafif, bekleyenlerin yüreklerinde ağır : Görmek istedikleri tek sabahı bekleyenlerin yüreklerinde. Bekliyor ve sizi düşünüyorum. Son bir şey daha söylemek isterim size. Nasıl oluyor da bir zaman birbirimize o kadar benzerdik ve bugün düşmanız. Nasıl sizin yanınızda olabiliyordum ve niçin aramızda her şey bitti artık.

Birlikte inanıyorduk ki, **bu dünyanın yüce bir anlamı yok ve biz ezilmiş, umudunu yitirmiş insanlarız.** Buna, bir bakıma yine de inanıyorum. Ama, ben bundan sizin söylediğiniz ve kaç yıldır tarihe sokmak istediğiniz şeylerden daha başka sonuçlar çıkardım. Bu o kadar ağır ve önemli bir şey ki, bizim için umut, sizin için kara haber yüklü olan bu gece üstünde durmalıyım. Siz bu dünyanın anlamı Olduğuna hiçbir zaman inanmadınız ve bundan şu düşünceye vardınız ki, her şey bir yola çıkar ve iyi ile kötüye insan dilediği anlamı verir. Madem ne insanca ne de Tanrıca hiçbir çeşit ahlak yoktur de diniz öyleyse bu dünyada değer olarak yalnız hayvanları güden güçler vardır, yani zorbalık ve kurnazlık. Öyleyse insan hiçtir, ruhu öldürülebilir, dediniz. Sizce tarihlerin en çılgınında insan tekinin yapacağı tek iş üstünlük peşinde koşmaktı, ülkeler fethetmekten başka ahlak olamazdı.

Gerçekte, ben de sizin gibi düşündüğümü sanıyor, size nasıl karşı koyacağımı bilemiyordum. Yalnız içimde dayanılmaz bir doğruluk duygusu vardı ve bu duygu en beklenmedik tutkular kadar akli aşırıydı. Nerde ayrılıyorduk? Siz umutsuzluğu rahatça kabul ediyordunuz, bense etmiyordum. Siz **insan yazgısındaki haksızlığı** kabul edip hoş görüyordunuz, bense **dünyanın haksızlığıyla savaşmak için hakkı öne sürmek, mutsuzluğa karşı koymak için mutluluk yaratmak gerektiğine** inanıyordum.

Siz umutsuzluğunuzu bir taşkınlığa vardırıdınız, ondan kurtulmak için onu bir ilke yaptınız, insanın yaptıklarını yıkmayı, onunla, savaşıp büsbütün rezil etmeyi istediniz. Bense umutsuzluğu ve bu dertli dünyayı kabul etmeyerek insanların birleşmesini ve kötü yazgılarına karşı savaşmalarını istiyordum.

Görüyorsunuz ya, aynı ilkeden iki ayrı ahlak çıkardık. Siz yolda aklın ışığını bıraktınız ve bir adamın sizin ve milyonlarca Almanın yerine düşünmesini daha rahat - sizin deyiminizle hepsi bir -saydınız. Yazgıya karşı savaşmaktan bezdiğiniz için, bu yıpratıcı serüvende dinlendiniz, canları kesip biçmek, toprağı altüst etmek tek işiniz oldu. Kısacası, haksızlığı seçtiniz ve böylece Tanrılardan yana oldunuz. Mantığınız yalnız sözde kaldı. Bense, topraktan ayrılmamak için, doğruluğı seçtim.

**Yine de bu dünyanın yüce bir anlamı olmadığına inanıyorum ama, onda bir şey olduğunu biliyorum.**

O da insandır. Çünkü, bir anlam arayan tek varlık odur. Bu dünyada hiç değilse insanın gerçeği var ve bizim ödevimiz, onun yazgısına karşı komasına yardım etmektir. Dünyanın insandan başka anlamı yoktur. Yaşam anlayışımızı kurtarmak istiyorsak, onu kurtarmak gerekir. Bana yukarıdan bakıp gülümseyecek ve insanı kurtarmak da ne oluyor, diyeceksiniz. Ben de size bütün varlığımla şunu haykırıyorum: İnsanı kurtarmak, onu kesip biçmemek, yalnız onun düşünebileceği doğruluğu bulmasına olanak vermektir.

İşte biz bunun için savaşıyoruz. İşte bunun için, ilk zamanlar, istemediğimiz bir yola sizinle girmek zorunda kaldık ve bu yolun sonunda bozguna uğradık. Sizin gücünüzü yapan umutsuzluğunuzdu.

Umutsuzluk, tek başına, katıksız, kendinden emin oldu mu, bir şey dinlemeden sonuna kadar gitti mi, amansız bir güç kazanır. Biz duraksarken ve mutlu anılarımızdan ayrılamazken, sizin umutsuzluk gücünüz bizi ezdi. Bizce mutluluk, insanın kazanacağı en büyük utkuydu, insanın kendi yazgısına karşı kazandığı bir utku. Bozgunun içinde bile, onu aramaktan kendimizi alamıyorduk.

Ama, siz gereğini yaptınız ve biz tarihe girdik, Beş yıldır, akşamın serinliğinde kuş seslerini tadamaz olduk. Umudumuzu yitirmek zorunda kaldık. Dünyadan kopmuştuk, çünkü, dünyanın her anına sürülerle ölüm görüntüleri doldu.

Beş yıldır, yeryüzünde, ecel teri dökmeyen sabah, zindansız akşam, kana bulanmamış öğle geçirmedik. Evet, ardınızdan geldik, ister istemez. Bizim işimiz daha güçtü biz de sizin gibi savaşa girerken, mutluluğu unutmuyorduk. Çılgınlık ve vuruşmalar arasında, yüreğimizin dibinde mutlu bir denizin, unutulmaz bir tepenin anısını, sevgili bir yüzün gülümsemesini saklıyorduk. Hem de bu, bizim en iyi silahımız idi. Hiçbir zaman indirmeyeceğimiz bir silah. Çünkü, onu yitirdiğimiz gün, sizin kadar ölmüş olacaktık. Şimdi, biliyoruz ki, mutluluğun silahlarını yapmak çok zaman ve çok fazla kan istiyor.

Sizin felsefenize girmek, az çok size benzemek zorunda kaldık. Siz yön­süz kahramanlığı seçtiniz.

Çünkü, anlamını yitirmiş bir dünyada kalan tek değer buydu. Bu kahramanlığı kendiniz için seçerken, herkes için ve bizim için de seçmiş oldunuz, ölmek için size öykünmek zorundaydık. Ama o zaman ayırımına vardık ki, bizim size üstünlüğümüz, bir yönümüz olmasındandı. Madem bu iş bitiyor, artık size öğrendiğimiz şeyi söyleyebiliriz. Kahramanlık büyük bir şey değil, güç olan mutluluktur.

Bugün artık her şeyi açıkça görüyorsunuzdur. Düşmanınız birbirimize. Siz haksızın adamısınız. Benim yüreğiminse dünyada bundan çok öğrendiği şey yoktur. Ama, önceleri yalnızca bir tutku olan şeyin nedenlerini görüyorum şimdi. Sizinle savaşıyorum.

Çünkü sizin mantığınız yüreğiniz kadar kana boyalıdır. Dört yıldır bize bol bol gösterdiğiniz korkunç sahnelerde, içgüdünüz kadar aklınızın da payı vardı. Bunun için, yargım toptan olacak : Siz benim gözümde ölmüşsünüz. Ama o korkunç davranışınızın hesabını soracağım zaman, unutmayacaksın ki, siz ve biz aynı yalnızlıktan yola çıktık. Siz ve biz bütün Avrupa ile birlikte, aynı kafa tragedyasının içindeyiz. Biz inancımıza bağlı kalmak için, sizin başkalarında saygı göstermediğiniz şeye, biz sizde saygı göstermek zorundayız.

Uzun zaman bu size üstünlük sağladı, çünkü, siz bizden çok daha kolay öldürüyordunuz. Dünya durdukça, size benzeyenlerin kazancı da bu olacak. Ama, dünya durdukça, size benzemeyen biz, size karşı tanıklık edeceğiz : İnsanın en büyük kusurlarını aşarak insanlığını ve günahsız yanını bulabilmesi için. İşte bunun için savaşın sonunda, bu cehenneme dönen kentin içinde bizimkilerin çektiği bunca işkencelerin üstünde, tanınmaz olmuş ölülerimize, yetim dolu köylerimize karşın, size diyebilirim ki, sizi acımadan yıkacağımız bugünlerde, kin beslemiyoruz size karşı. Hatta yarın, bunca ölenler gibi bizim de ölmemiz gerekse, yine kin duymayacağız. Korkmayacağımıza söz veremeyiz, aklımızı yitirmemeye çalışacağız. Ama, nefret duymayacağımıza söz verebiliriz. Bugün benim dünyada nefret edeceğim tek şey ile hesaplaşmak zorundayız : Sizin gücünüzü yıkmak istiyoruz, ruhunuzu değil.

Görüyorsunuz ya, sizi bizden güçlü yapan şey, yine de sizde kalıyor. Ama bizim size üstünlüğümüzü yapan da budur. Bu gece onun için rahat içim. Bizim gücümüz şu : Dünyanın derinliği üstüne sizin gibi düşünüyoruz, içinde bulunduğumuz dramı kabul ediyoruz, ama bununla birlikte, insan kavramım bu düşünce uçurumundan kurtarıyor ve onda yeni doğuşların yorulmak bilmez cesaretini buluyoruz. Dünyayı suçlandırmakta hiç de gevşemiş değiliz.Yeni bilgimizi o kadar pahalıya ödedik ki, çağımızı umut kinci görmekte devam ediyoruz. Gün doğarken öldürülen yüzbinlerce insan, zindanların korkunç duvarları, toprağı duman duman bir Avrupa, milyonlarca ceset, hepsi aynı Avrupa'nın çocukları, bütün bunlarla ne kazandık? Birkaç yeni düşünce ki, onların da, kimilerimizin daha iyi ölmesine yardım etmekten başka bir yaran olmayacak belki Evet, bu, umut kinci bir şeydir.

Ama biz, bunca haksızlığa layık olmadığımızı kanıtlamak istiyoruz. Kendimize verdiğimiz ödev bu.

Yarın başlayacağımız iş bu. Yazın nefesleri dolaşan bu Avrupa gecesinde, silahlı silahsız milyonlarca insan savaşa hazırlanıyor. Sonunda, yenileceğiniz yerde gün doğdu doğacak.



Biliyorum, sizin korkunç utkunuza kayıtsız kalan Tanrı, hak ettiğiniz bozgununuza da kayıtsız kalacak.

**Bugün bile Tanrıdan bir şey beklemiyorum. Ama, onun yarattığı ve sizin yapayalnız bırakmak istediğiniz varlığı kurtarmaya biz yardım ettik hiç değilse. Siz insana bağlı kalmayı küçük gördüğünüz için şimdi binlerce ama her biri yapayalnız ölecek olan sizlersiniz. Şimdi size allahaismarladık diyebilirim.**